

De Kunst van Beleven

Door: Liesbeth van Brakel

Studentnummer: 313085

Masterthesis Kunst- en
Cultuurwetenschappen

24 augustus 2012

Begeleider: Prof. dr. C.J.M. van Eijck

Tweede lezer: Prof. dr. A.M. Bevers

Erasmus School of History, Culture
and Communication

Van smartlap tot opera

De Museumstraat

Uit je klei getrokken

Een onderzoek naar de beleving en waardering van drie Community arts projecten in Rotterdam

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
Samenvatting	6
1. Inleiding	7
1.1. Wetenschappelijke & maatschappelijke relevantie	9
2. Theoretisch kader	10
2.1. Inleiding	10
2.2. Cultuurdeelname	10
2.3. <i>Community arts</i>	13
2.3.1. Inleiding	13
2.3.2. Kenmerken van <i>Community arts</i>	14
2.3.3. Doelstellingen	17
2.3.4. Kwaliteit	19
2.4. Beleid	21
2.4.1. Inleiding	21
2.4.2. Kunst in het hart van de samenleving	22
2.4.3. Provinciaal Cultuurplan 2009-2012	24
2.4.4. Het huidige beleid met betrekking tot participatie in Rotterdam	25
2.4.5. Conclusie uit het beleid en een blik in de toekomst	26
2.5. <i>Community arts</i> , de stand van zaken	27
2.5.1. Inleiding	27
2.5.2. Matarasso, 'Use or Ornament'	27
2.5.3. Een parade van onderzoeken	29
3. Drie projecten	32
3.1. Inleiding	32
3.2. De Museumstraat	32

3.3. Van smartlap tot opera	33
3.4. Uit je klei getrokken	33
4. Onderzoeksopzet.....	35
5. Methode.....	38
5.1. Inleiding.....	38
5.2. Open Interviews.....	39
5.3. Onderzoekseenheden	40
5.3. Verwerken van data	40
5.4. Observerende Participatie.....	41
5.4.1. Inleiding	41
5.4.2. Fases van observerende participatie.....	42
5.4.3. Rol in het veld	42
6. Resultaten	43
6.1. Inleiding.....	43
6.2. De Museumstraat	43
6.2.1. De totstandkoming van het project	43
6.2.2. Projectkenmerken van De Museumstraat.....	43
6.2.3. De algemene beleving van De Museumstraat.....	45
6.2.4. Observerende Participatie van De Museumstraat.....	49
6.3. Van smartlap tot opera	50
6.3.1. De totstandkoming van het project	50
6.3.2. Projectkenmerken Van Smartlap tot Opera	51
6.3.3. De algemene beleving Van smartlap tot opera	53
6.3.4. Observerende Participatie.....	56
6.4. Uit je klei getrokken	58
6.4.1. De totstandkoming.....	58
6.4.2. Projectkenmerken Uit je klei getrokken.....	58

6.4.3. De algemene beleving	60
6.4.4. Observerende Participatie	63
7. Conclusie en discussie.....	65
7.1. Inleiding.....	65
7.2. De museumstraat.....	65
7.3. Van smartlap tot opera	68
7.4. Uit je klei getrokken	70
7.5. Drie projecten	71
7.6. Discussie	74
Literatuurlijst.....	75
Rapporten.....	77
Websites.....	77
Bijlages	78
Bijlage A: Topiclijst interview projectleiders.....	79
Bijlage B: Topiclijst interview actieve deelnemers ‘De Museumstraat’	80
Bijlage C: Topiclijst interview actieve deelnemers ‘Van smartlap tot Opera’	81
Bijlage D: Topiclijst interview actieve deelnemers ‘Uit je klei getrokken’	82

Voorwoord

Voor u ligt een masterthesis met een onderwerp dat mij erg aan het hart gaat. Het plezier van kunst en cultuur beleven zou voor iedereen mogelijk moeten en kunnen zijn. De community arts projecten dragen hun steentje bij binnen dit uitgangspunt. Het was zeer verrijkend om bij drie verschillende projecten onderzoek te kunnen doen en met zoveel verschillende mensen te mogen spreken over dit onderwerp.

Een groot project als een thesis kun je niet helemaal alleen. Daarom zou ik graag een aantal mensen bedanken die mij de afgelopen maanden hebben geholpen. Als eerste wil ik mijn goede vriend Jord bedanken voor de morele en taalkundige ondersteuning de afgelopen periode. Ook ben ik veel dank verschuldigd aan mijn studievriendinnen Caitlin en Roxanne, zij waren er altijd als dat nodig was. Dankzij de cultuurscouts van Rotterdam heb ik mijn weg gevonden binnen de vele culturele projecten. Daarom wil ik middels dit voorwoord alle cultuurscouts van Rotterdam bedanken en in het bijzonder Margot van Asseldonk die mij in contact heeft gebracht met de verschillende projectleiders. Tevens wil ik de verschillende projectleiders bedanken voor de goede gesprekken over kunst, cultuur en hun eigen *community arts* projecten.

Daarnaast wil ik mijn begeleider dhr. van Eijck bedanken voor zijn altijd snelle reactie en de opbouwende, vriendelijke en zeer effectieve opmerkingen. Ook wil ik dhr. Bevers bedanken voor zijn scherpe oog in het voortraject en zijn rol als tweede lezer.

Ten slotte wil ik nog mijn familie bedanken waarvan mijn moeder in het bijzonder. Dankzij haar kon ik ooit gaan studeren en zij heeft me gestimuleerd om het ook af te ronden.

Zonder deze mensen was het afronden van mijn studie moeilijker geweest en vooral minder plezierig verlopen.

Liesbeth van Brakel

Rotterdam, 24 augustus 2012

Samenvatting

Het vergroten van de participatiegraad en het stimuleren van kunsteducatie wordt als belangrijk doel van de cultuursubsidie gezien. De community arts hebben een gelijksoortig doel vanwaar de legitimering van de projecten toeneemt. Er bestaan veel verschillende soorten *community arts* projecten waarbinnen wordt getracht in te spelen op behoeftes binnen een wijk of van een gemeente. Het centrale uitgangspunt van deze scriptie is de beleving en waardering van de actieve deelnemers van drie verschillende projecten in Rotterdam. Er is gekozen voor: 'De Museumstraat', 'Van smartlap tot opera' en 'Uit je klei getrokken'. De projecten dienen aan te sluiten bij de doelgroep en in te spelen op de vraag en de behoeftes van de deelnemers. Dit wordt beschouwd als een voorwaarde voor succes en het mogelijk bereiken van de projectdoelen. Het onderzoek richtte zich op de actieve deelnemers die gedurende langere tijd als deelnemers betrokken zijn bij het project. Door middel van semi-gestructureerde interviews met de participanten over het project en diens ervaringen met het project, is de algemene beleving en waardering van de drie verschillende projecten in kaart gebracht. Er is gezocht naar een relatie tussen deze algemene beleving en de projectkenmerken. Daaruit ontstond de volgende hoofdvraag: Hoe ervaren en waarderen de deelnemers de verschillende *community arts* projecten en wat is de relatie tussen de projectkenmerken en deze beleving?

Uit het onderzoek blijkt dat alle participanten er een positieve beleving en waardering op na houden. Tevens wordt duidelijk dat de projectkenmerken de beleving en waardering beïnvloeden. De werkwijze, het thema, de locatie, de samenwerking met de kunstenaar en de duur van het project hebben allemaal in meer of mindere mate invloed op de beleving en waardering. Opvallend is dat de het wel of niet bereiken van de doelstellingen weinig invloed lijkt te hebben op de beleving en waardering. De projecten zijn alle drie als zeer positief beleefd maar zouden een aantal zaken binnen het project kunnen veranderen om de beleving en waardering van de deelnemer te optimaliseren.

1. Inleiding

In Nederlandse beleidsnota's wordt steeds meer gezocht naar het nut van door overheid gesubsidieerde culturele activiteiten. Zonder positieve effecten is er immers in een tijd van bezuinigingen volgens velen weinig reden om de cultuur te subsidiëren. Veel voorkomende beoogde effecten van de overheid zijn onder andere het vergroten van de participatiegraad en groei van de sociale cohesie binnen de wijken en tussen verschillende bevolkingsgroepen. *Community arts* projecten sluiten ogenschijnlijk naadloos aan op het bereiken deze door de overheid beoogde doelen. Deze projecten zijn specifiek gericht op de groep mensen die uit eigen beweging niet hun weg vinden binnen de reguliere kunst en cultuur. Het gaat hierbij vaak om marginale groepen, kansarme mensen of achterstandswijken. De traditionele kunst en cultuur spreken deze doelgroep minder aan, maar door de *Community arts* projecten nemen zij toch deel aan verschillende culturele activiteiten.

Binnen het Rotterdamse Programma Cultuurbereik 2009-2012 staat de deelname van zoveel mogelijk Rotterdammers aan cultuur centraal. Dit programma verwijst specifiek naar het stimuleren van cultuurdeelname bij mensen die normaliter geen bezoek brengen aan culturele activiteiten. De focus hierbij ligt vooral op jongeren en senioren uit de 'armere' wijken van Rotterdam. Dit wordt gedaan door cultuur in de wijken te stimuleren om de participatiegraad van groepen met een sociaaleconomische achterstand te verhogen.

De gemeente wil de cultuurparticipatie bevorderen omdat ze daarmee een bepaald effect beoogt. Dit effect wordt echter zeer summier weergegeven binnen het beleid: 'cultuurparticipatie en cultuureducatie dragen bij aan de bewustwording, de ontwikkeling en het vermogen te reflecteren van de deelnemer' (Rotterdamse Programma Cultuurbereik 2009-2012:41). Er zijn eerder diverse onderzoeken gedaan naar de effecten van cultuurparticipatie, maar dat is voor deze scriptie een onhaalbaar doel. De effecten van *Community arts* projecten kunnen alleen door middel van longitudinaal onderzoek worden achterhaald. Daarnaast moeten de effecten kunnen worden geïsoleerd om te bewijzen dat veranderingen in het leven van de participant een gevolg zijn van de deelname aan cultuur en niet door andere factoren teweeg zijn gebracht. In deze scriptie zullen we daarom geen effecten onderzoeken maar wel de beleving en waardering van de participant.

De diversiteit binnen de *Community arts* projecten is groot. De verschillen ontstaan omdat er wordt geprobeerd aan te sluiten bij de verschillende doelgroepen of het project toe te snijden op de vraag die ontstaat vanuit de gemeente of een wijk. Deze vraag kan verschillende doelen impliceren, zoals het vergroten van sociale cohesie of het aanbieden van activiteiten binnen een wijk die aansluiten op de behoeftes van de bewoners. Het is dan ook een behoorlijke opgave om een definitie

van *Community arts* te geven. Binnen het theoretisch kader zal er uitgebreid worden ingegaan op deze bijzondere kunstvorm.

Deze scriptie richt zich op de door de gemeente Rotterdam beoogde doelgroep. Dit is dezelfde doelgroep die de organisaties van *Community arts* projecten proberen te bereiken. Deze scriptie draait om hun beleving en waardering van een *Community arts* project. De projecten dienen aan te sluiten bij de doelgroep en in te spelen op de vraag en de behoeftes van de deelnemers. Dit wordt beschouwd als een voorwaarde voor succes en het mogelijk bereiken van de projectdoelen. De beleving en waardering zijn elementen die binnen onderzoeken naar effecten meer naar de achtergrond verschuiven, hoewel een positieve ervaring toch een voorwaarde is voor het bereiken van diverse effecten. Het is echter geen indicator van succes; deze scriptie is dan ook niet gericht op het succes van *Community arts* projecten, maar op de beleving en waardering van de deelnemers.

Dergelijke projecten hebben een aantal kenmerken zoals de werkwijze, de doelstellingen en het gebruik van een kunstdiscipline. Deze hebben naar verwachting een relatie met de ervaring en waardering van de deelnemers. Het is binnen een project mogelijk om zowel op actieve als op passieve wijze deel te nemen. De passieve deelnemers zijn het publiek, waar de actieve deelnemers meewerken aan de totstandkoming van het kunstproduct of de culturele activiteit. Dit onderzoek richt zich op de actieve deelnemers die gedurende langere tijd als deelnemers betrokken zijn bij het project.

In deze scriptie zullen drie verschillende *Community arts* projecten binnen de gemeente Rotterdam centraal staan. Voor deze scriptie zijn de volgende projecten gekozen: 'De museumstraat', 'Van smartlap tot opera' en 'Uit je klei getrokken'. Door middel van semi-gestructureerde interviews met de participanten over het project en diens ervaringen met het project, brengen we de algemene beleving en waardering van de drie verschillende projecten in kaart. De projectkenmerken zullen helder in kaart worden gebracht door de projectleider te interviewen en hem/haar te vragen naar bijvoorbeeld de beoogde doelstellingen en de werkwijze. Tevens heb ik elk project zelf bezocht om een beeld van de uitvoering te krijgen.

Deze projectkenmerken zullen uiteenlopen, waardoor ik bij elk project een andere beleving verwacht. Deze scriptie zal niet onderzoeken welk van de drie onderzochte projecten het meest is geslaagd omdat, zoals eerder beschreven, de effecten niet goed meetbaar zijn. Het onderzoek gaat dieper in op de relatie tussen de projectkenmerken en de algemene beleving van de participant. Daaruit vloeit de volgende hoofdvraag voort:

Hoe ervaren en waarderen de deelnemers de verschillende *Community arts* projecten en wat is de relatie tussen de projectkenmerken en deze beleving?

De ervaring en waardering zullen in kaart worden gebracht door middel van interviews over de ervaring en waardering van het project. De ervaring en waardering zullen onder andere uiteengezet worden aan de hand van de projectkenmerken. Daarnaast speelt de motivatie van deelname een rol en er zal worden ingegaan op de verwachting voor het aanvangen van het project en in hoeverre aan deze verwachting is voldaan.

1.1. Wetenschappelijke & maatschappelijke relevantie

Vanuit verschillende oogpunten is dit onderzoek naar de ervaring van de deelnemers relevant. Vanuit maatschappelijk oogpunt is het gewenst dat zoveel mogelijk mensen deelnemen aan cultuur. Het overheidsbeleid stimuleert mede daarom het organiseren en ontwikkelen van *Community arts* projecten. Dit beleid zal meer legitiem worden als de deelnemers positieve ervaringen hebben. Een positieve ervaring biedt minimaal enige potentie voor de toekomst van het *Community arts* project. Daarnaast zou cultuur een hulpmiddel kunnen zijn bij verschillende maatschappelijke vraagstukken. De kunst kan bijvoorbeeld een helpende hand bieden bij de vermindering van het onbegrip tussen verschillende bevolkingsgroepen. De participatie zou het cultureel kapitaal vergroten door het stimuleren van kennis, vaardigheden en het cultureel bewustzijn. De deelname aan cultuur hangt samen met verschillende factoren zoals opleiding en inkomen die vaak een drempel kunnen vormen voor het bezoek aan culturele activiteiten. De organisatoren van de *Community arts* projecten passen hun project zodanig aan op de belevingswereld van de deelnemers dat ook lager opgeleiden zich thuis kunnen voelen in de cultuurwereld.

Vanuit wetenschappelijk oogpunt is het relevant om te onderzoeken welke projectkenmerken zorgen voor een positieve beleving. Ook het Programma cultuurbereik geeft aan dat zowel de cultuureducatie als de participatie vrij nieuwe beleidsterreinen zijn, waar meer onderzoek naar nodig is. Een onderzoek naar de ervaringen van de deelnemers kan dienen als element bij nieuw onderzoek naar cultuurdeelname of de effecten hiervan. De doelgroep van *Community arts* projecten is moeilijk te bereiken en echte effecten van deze projecten zijn moeilijk te isoleren, maar als we meer inzicht verwerven in de beleving van de deelnemers kunnen de verschillende instanties doelmatiger (samen)werken om de projecten optimaal te laten renderen. Op die manier zal de kwaliteit worden verhoogd en de kans op maatschappelijk positieve effecten worden vergroot.

2. Theoretisch kader

2.1. Inleiding

Het theoretisch kader bestaat uit verschillende onderdelen die de belangrijke pijlers van dit onderzoek zullen vertegenwoordigen. Het onderzoek behelst de beleving en waardering van de deelnemers van drie verschillende *Community arts* projecten. De *Community arts* projecten zijn gericht op mensen die normaal niet met kunst en cultuur in aanraking komen. Binnen de verschillende algemene theorieën over cultuurdeelname wordt uiteengezet waarom mensen wel of niet deelnemen aan cultuur. De *Community arts* projecten proberen hierop in te spelen door de kunst en cultuur op een laagdrempelige wijze aan te bieden, gericht op de specifieke doelgroep en op een passende locatie. Bij sommige projecten werken de deelnemers actief mee aan het kunstproduct waar ze bij andere projecten slechts als publiek worden betrokken bij het project. Dit alles maakt de *Community arts* een veelzijdige en moeilijk te definiëren kunstvorm die de deelnemers op onconventionele wijze in contact brengt met kunst en cultuur.

Mogelijke positieve effecten zijn voor de overheid een reden om de *Community arts* projecten te subsidiëren en organisatorisch te ondersteunen. Het zwaartepunt binnen het cultuurbeleid is het stimuleren van de toename van de participatiegraad. In dit theoretisch kader zal het landelijke beleid uiteen worden gezet, waarna we dieper ingaan op het beleid in Rotterdam. Verschillende onderzoeken naar deelname, waardering en effecten zullen als laatste een beeld geven van de huidige stand van zaken betreffende de kennis wat betreft de *Community arts* projecten. *Community arts* blijft een relatief onbekend en versnipperd onderzoeksterrein waar nog altijd behoefte is aan nieuwe inzichten.

De literatuur gaat in op de factoren die samenhangen met de deelname, beleving en waardering van *Community arts*. Binnen het kader zal de nadruk liggen op de beschrijving van de speciale kenmerken van de *Community arts*, de motieven om hieraan deel te nemen en de verschillende onderzoeken die gedaan zijn naar de effecten en het succes van deze kunstvorm.

2.2. Cultuurdeelname

Cultuurdeelname wordt gezien als onderdeel van een levensstijl die wordt bepaald door verschillende factoren zoals opleiding (DiMaggio en Mukhtar 2004), de invloed van het ouderlijk milieu (Bourdieu, 1984; Nagel en Ganzeboom, 2002), inkomen, sociale status of beroepsklasse. Een levensstijl heeft geen vaststaande definitie maar wel een aantal kenmerken. Een leefstijl weerspiegelt de hele manier van leven en de keuzes die men daarbij maakt. Je ziet een leefstijl terug in kleding, consumentengedrag, culturele smaak, meningen en houdingen (Van Eijck, 2011). Vaak

hangen deze factoren met elkaar samen, waardoor de levensstijl in zijn geheel betekenisvol kan worden geïnterpreteerd.

Een levensstijl symboliseert tevens een sociale positie door bepaalde vaardigheden, houding, kennis, smaak en andere factoren min of meer opzettelijk te benadrukken. Omdat de culturele smaak, en de mogelijkheden om daaraan uiting te geven, afhankelijk zijn van de middelen die iemand ter beschikking staan, hangt een levensstijl – en dus ook cultureel gedrag – samen met iemands sociaal-economische positie in de samenleving (Van Eijck, 2011). Verschillende van bovengenoemde factoren die de leefstijl, en dus de cultuurdeelname, beïnvloeden, zijn al onderzocht. Binnen deze onderzoeken is gekeken naar de mate van invloed op de deelname aan culturele activiteiten. Zo heeft inkomen weinig invloed terwijl sociale status en opleiding een grotere invloed hebben (Van Eijck, 2011: 256). Inkomen is wel een voorwaarde voor culturele consumptie, maar geen indicator voor persoonlijke smaak die samenhangt met de keuze voor het wel of niet bezoeken van een culturele activiteit (Ganzeboom, 1982). Status, beroepsklasse en onderwijsniveau zijn determinanten van smaak die de levensstijl in sterkere mate bepalen. Het belang van de status onderschrijft het concept levensstijl als uitdrukkingen van lidmaatschap van een sociale groep of sociaal-culturele grenzen, in plaats van specifieke culturele of economische middelen die van invloed zouden zijn op de cultuurdeelname (van Eijck, 2011: 256-257). Nog altijd blijkt het opleidingsniveau de determinant die leefstijl en smaak het meest beïnvloedt (Ganzeboom 1982; Van Eijck en Bargeman 2004). Kort samengevat heeft de opleiding de grootste invloed op cultuurdeelname, direct gevolgd door status en beroepsklasse. Inkomen wordt vooral gezien als voorwaarde voor cultuurdeelname.

De deelnemers aan culturele activiteiten hebben daarnaast vaak ouders die in hun jeugd cultureel actief waren (Iperen, 2003:45). Dit is naast opleiding, inkomen is status een belangrijke determinant voor het wel of niet deelnemen aan cultuur. Bourdieu (1984) verklaart met zijn theorie over de verschillende kapitaalsoorten waarom het ouderlijk milieu invloed heeft op cultuurdeelname. Bourdieu (1984) verdeelt de maatschappij in verschillende sociale klassen. Tussen deze klassen is er een machtsstrijd gaande om de verschillende soorten kapitaal, namelijk economisch, sociaal en cultureel kapitaal. Sociale klassen zijn van elkaar te onderscheiden door verschillen in het bezit van kapitaal, waarbij bezit van veel kapitaal equivalent is aan het bezitten van veel macht. Bourdieu (1984) gaat uit van een samenhang tussen de drie kapitaalsoorten. Zo kan de groei van cultureel kapitaal en economisch kapitaal leiden tot een betere toegang tot verschillende netwerken (sociaal kapitaal). Het bezitten van veel economisch kapitaal zorgt voor macht doordat men de beschikking heeft over financiële middelen om de wereld om zich heen naar wens en behoefte in te richten. Het sociaal kapitaal behelst vooral de omvang en kwaliteit van het sociale

netwerken waarbinnen iemand zich beweegt. Mensen met een groot sociaal netwerk bereiken sneller en makkelijker hun doel dan mensen met weinig sociaal kapitaal.

Cultureel kapitaal is onder andere de kennis over hoge kunst en cultuur en een goede algemene ontwikkeling. Wanneer men veel cultureel kapitaal bezit, beschikt men over de middelen om zich op cultureel vlak te onderscheiden van de anderen. Dit kapitaal kan men vergroten door scholing op cultureel vlak. Het is belangrijk om te weten wat er speelt binnen de kunstwereld; zonder een bepaalde uitgangspositie is het moeilijk om meer cultureel kapitaal te vergaren. Je hebt een minimale basiskennis nodig om je op cultureel vlak te kunnen ontwikkelen. De start van deze culturele kennis begint vaak op een hele vanzelfsprekende manier in het basisonderwijs of tijdens de vroege opvoeding. De omgang van het individu met het kapitaal speelt niettemin een belangrijke rol. De ouders die bijvoorbeeld toneel van groot belang vinden, kunnen het kind nog zo stimuleren; als het kind geen behoefte, aanleg of plezier heeft, zal het vergaren van kapitaal minder soepel verlopen. Mede om deze redenen geeft Bourdieu aan dat bij de toetreding tot een sociale klasse er twee vaststaande gegevens zijn, namelijk de houding ten opzichte van het kapitaal en de erfenis van het kapitaal (Bourdieu 1984). Zo kan cultureel kapitaal geaccumuleerd worden tijdens de levensloop. Het is wel van belang dat in de vroege opvoeding een basis wordt gelegd voor de culturele kennis omdat scholing en andere secundaire socialisatieprocessen daar later op voortborduren. Is dit niet het geval, dan zal de persoon minder snel deelnemen aan culturele activiteiten. De deelname aan de meer laagdrempelige cultuur is dan meer waarschijnlijk dan aan de meer hoogwaardige cultuur.

Wim van Iperen (2003) onderzoekt het verschil in cultuurdeelname tussen autochtonen en allochtonen jongeren. Wanneer er rekening wordt gehouden met de achtergrondkenmerken, nemen autochtone en allochtone jongeren even veel deel aan 'serieuze' culturele activiteiten. De twee al eerder genoemde belangrijkste determinanten van cultuurparticipatie zijn de educatie en cultuurparticipatie van de ouders; beide achtergrondkenmerken hebben allochtone jongeren in mindere mate ter beschikking. Het is niet de etnische achtergrond die de cultuurdeelname bepaalt, maar veeleer de mate van cultuurparticipatie en het opleidingsniveau van de ouders en het eigen opleidingsniveau van de jongeren (Van Iperen, 2003).

Het onderzoek 'Podiumkunsten en Publiek' komt met een soortgelijke conclusie. De sociale achtergrond en culturele competenties van het publiek evenals de invloed van het ouderlijk milieu worden aangemerkt als belangrijkste indicatoren voor cultuurdeelname (Maas, Verhoeff en Ganzeboom, 1990). Dit onderzoek is aangevuld met informatie over de informatieverwerkingscapaciteit van de bezoekers van voorstellingen. De mate waarin de bezoekers plezier beleven aan een theatervoorstelling kan zeer verschillend zijn, op basis van de complexiteit van het aangeboden. Een bezoeker heeft verschillende verwachtingen en competenties die immers

van invloed kunnen zijn op de mate van complexiteit die hij of zij kan verwerken. Kennis, ervaring, vooronderzoek en andere vormen van informatieverwerking kunnen leiden tot hogere verwachtingen en competenties. Dit hangt samen met de behoefte aan een relatief complexe vorm van cultuur. Bij een minder complexe voorstelling zal ook minder worden genoten door bezoekers met veel cultureel kapitaal (Maas, Verhoeff en Ganzeboom, 1990: 29-33).

Volgens Noordman et. al. (2005) zijn festivals een goed voorbeeld van toegankelijke cultuur, mede door het informele karakter. Volgens Van Baarle (Noordman et. al. 2005:57) zouden gemeentes een brug moeten slaan tussen informele en gesubsidieerde cultuur. Belangrijke manieren om dit te bereiken zijn de aanstelling van cultuurscouts, nieuwe werkwijzen door middel van *Community arts* projecten en het organiseren van festivals. Allochtonen en mensen met een laag inkomen bezoeken relatief gezien veel festivals in verhouding tot de meer formele cultuuruitingen (Noordman et. al. 2005:58). Informelere, meer toegankelijke vormen van cultuur lijken dus mogelijkheden te bieden om deze groepen cultureel te activeren.

2.3. *Community arts*

2.3.1. Inleiding

Het fenomeen *community arts* bestaat in veel verschillende vormen en is lastig te definiëren. De kunstvorm komt oorspronkelijk uit Groot-Brittannië en bestaat tevens in België, Australië en in de Verenigde Staten. De invulling van de kunstvorm is in al deze landen zeer uiteenlopend. In het Nederlands spreken we over gemeenschapskunst, hedendaagse geëngageerde kunst of kunst in de wijken. In 2003 is de term *community art* voor het eerst te vinden in het vooradvies van de Raad van Cultuur. Het gaat dan volgens de Raad om het ontplooiën van de artistieke talenten van de deelnemers en niet zozeer om een agogisch doel (Twaalfhoven, 2010). Zij benadrukken hierbij het amateurniveau van de deelnemer die zich in georganiseerd verband verder zal ontwikkelen. Toch blijkt uit de praktijk dat er vaak sociale doelen worden nagestreefd waarbij het artistieke meer naar de achtergrond verdwijnt. Er bestaat een breed scala aan projecten, zeer verschillend van aard. De diverse projecten verschillen zo van elkaar dat het moeilijk is deze allemaal onder één definitie te scharen. Trienekens (2004) beschrijft de *community arts* als:

‘Een specifieke vorm van kunst met een methodiek die groepsgericht en vraaggericht is en die werkt met 'nieuwe' disciplines in (achterstanden) wijken om diegenen te bereiken die niet zelf de weg vinden naar de gevestigde culturele voorzieningen, om hun artistieke talenten te ontdekken en hun artistieke vaardigheden te verbeteren’. Hieruit kunnen wederom nieuwe kunstuitingen, nieuwe methodieken en samenwerkingsverbanden voortkomen.’

Deze definitie is vrij specifiek en benadrukt verschillende kenmerken van de *community arts*. Er is binnen deze definitie aandacht voor het werken met nieuwe kunstvormen. Er wordt echter niet altijd een nieuwe discipline gebruikt. Vele organisaties maken gebruik van de traditionele kunstvormen. De doelgroep van de verschillende *community arts* projecten betreft mensen die in eerste instantie niet uit eigen beweging deelnemen aan culturele activiteiten. Ze worden met de verschillende *community arts* projecten geprikkeld om hun talent en vaardigheden te ontdekken (Twaalfhoven, 2010).

Zowel de definitie van Trienekens (2004) als de beschrijving van de doelgroepen door Twaalfhoven (2010) bakenen echter niet de volledige betekenis van de *community art* af. Dit komt doordat de projecten vaak naar aanleiding van een bepaalde vraag worden georganiseerd. De doelen van deze projecten lopen dan ook zeer uiteen, soms ligt de nadruk meer op het artistieke aspect waar bij andere projecten meer nadruk op de sociale aspecten ligt.

In dit hoofdstuk zal het begrip *community arts* nader verklaard worden door de definitie toe te lichten en uit te diepen. Eerst zal er nader worden ingaan op de kenmerken van de *community arts*. Hierbij komen verschillende elementen binnen een project aan bod, waaruit zal blijken dat de *community arts* alles behalve een reguliere vorm van kunst en cultuur is. Belangrijke elementen zijn onder andere de keuze voor de kunstdiscipline, het thema van het project en de werkwijze binnen het project. Na het beschrijven van de kenmerken is het belangrijk te kijken naar het doel van deze kunstvorm. De *community arts* projecten gaan op een onconventionele manier om met kunst, wat mede te maken heeft met de doelstellingen die de organisatie wil bereiken. De niet-reguliere manier van werken leidt tevens tot veel discussie over de kwaliteit van de kunstvorm. Daarom zal als laatste worden ingegaan op de kwaliteit van de verschillende projecten en de relatie tussen de kwaliteit en het behalen van de doelstellingen. Het maken van een kunstproduct van lage kwaliteit heeft immers niet altijd iets te maken met het behalen van eventuele doelstellingen.

2.3.2. Kenmerken van *Community arts*

Zoals in de inleiding van dit hoofdstuk naar voren kwam, is er geen strikte definitie van de *community arts*. Toch zijn er diverse kenmerken typerend voor deze vorm van kunst. Door de algemene kenmerken van de *community arts* in kaart te brengen, krijgen we een beeld van het begrip. Binnen

het benoemen van de kenmerken wordt er dieper ingegaan op de doelgroep, de thema's, de verschillende kunstdisciplines, het werkproces, de locatie en de mate van engagement.

De doelgroep van de verschillende projecten bestaat uit mensen die normaliter niet participeren binnen de culturele wereld. Elk project is gericht op een specifieke doelgroep en heeft vaak een sociaal-politieke of sociaal- culturele inslag. Doorgaans gaat het binnen de *Community arts* om de kunst die ontstaat uit een samenwerking tussen kunstenaars en niet-kunstenaar van een bepaalde gemeenschap (Gielen, 2011; Trienekens, 2006: 17). Deze gemeenschap of doelgroep waarop het project zich richt, is binnen de *Community arts* zeer breed op te vatten. Het gaat bij een gemeenschap vaak om mensen met een overeenkomst. Er ontstaan tijdelijke coalities van mensen met bijvoorbeeld dezelfde postcode, dezelfde sociaal-culturele achtergrond of dezelfde leeftijd. Deze mensen hebben echter nog altijd uiteenlopende perspectieven. De onderlinge verschillen en de zoektocht naar de eigen identiteit worden tijdens de *Community arts* projecten op een artistieke wijze vorm gegeven (Van Erven, 2010: 10). Het gaat dus niet per definitie om de overeenkomst maar ook om het naar boven brengen van de onderlinge verschillen. Er wordt binnen de projecten op twee fronten aan de sociale kant van de mens gewerkt. Er is aandacht voor het naar boven halen van de eigen identiteit, maar ook voor een kennismaking met elkaars identiteit waardoor er een grotere sociale cohesie ontstaat.

Binnen elk project staat er een thema centraal. Bij een aantal projecten worden de thema's door de doelgroep zelf aangedragen, maar dit is niet noodzakelijk. De organisaties van de verschillende *Community arts* projecten werken in de meeste gevallen vraaggericht. Er wordt gekeken naar welke behoeftes er binnen de wijk of gemeenschap aanwezig zijn. De organisatoren van de projecten proberen op een laagdrempelige manier aan te sluiten bij de belevingswereld van de doelgroep. De deelnemers pres(en)teren beter als de situatie dicht bij hun eigen leven staat (Bours, 2006: 167). De thematische aanpak, gericht op de te bereiken doelgroep, maakt een goede samenwerking met de verschillende deelnemers van essentieel belang. Deze samenwerking moet gebaseerd zijn op gelijkwaardige verhoudingen tussen de kunstenaar en de deelnemer, waarbij moet worden voorkomen dat de kunstenaar als leider optreedt. Er wordt een herkenbare situatie gecreëerd waarmee het publiek zich kan identificeren. Er moet op het niveau en in de taal van het publiek worden gecommuniceerd, alleen dan zijn er mogelijkheden tot het creëren van een goed kunstproduct waarbij de boodschap overkomt (Bours, 2006).

Passend bij de doelgroep en de wensen van de organisatie, wordt er ook voor een bepaalde kunstdiscipline gekozen. De gedachte hierachter is dat de deelnemers vaak geen aansluiting vinden bij de traditionele kunsten, waardoor er wordt gezocht naar een meer passende aanpak of discipline. Er kunnen verschillende kunstdisciplines aan bod komen, zoals dans, theater, muziek, beeldende

kunst maar ook fotografie of video-art. Soms bestaat er een voorkeur voor een meer 'nieuwe' kunstdisciplines zoals *breakdance* of *rap* omdat deze nog beter zouden aansluiten bij de doelgroep en hun belevingswereld. In Nederland is toneel de meest gebruikte vorm, maar er ontstaat ook steeds meer ruimte voor andere disciplines.

Het werkproces neemt bij de meeste projecten een centrale plaats in. Er wordt tijdens het project een samenwerking tot stand gebracht tussen een professionele kunstenaar en de deelnemers. De deelnemers hopen vooral op een prettige ervaring die resulteert in een kunstobject waar ze trots op kunnen zijn. De kunstenaars leggen het accent binnen het project niet op de eventuele sociale bijeffecten maar vooral op het ontwikkelen van het kunstproduct (Van Erven, 2010). Zij bevinden zich in de soms lastige positie tussen hun eigen behoeftes, die van de deelnemers en die van de organisatie. Deze kunstenaars gaan op zoek naar een mogelijkheid om met de beschikbare tijd en middelen toch een zo goed mogelijk eindresultaat te bereiken. Hierbij wordt gelet op zowel de samenstelling en ontwikkeling binnen de groep als de wensen en talenten van de groep. De organisatie van het project treedt in de praktijk meer op als instantie die de faciliteiten biedt dan als partij die zijn kennis van kunst overdraagt op de groep.

De samenwerking tussen de kunstenaars en de deelnemers kan op verschillende manieren worden vormgegeven. Aan de ene kant bestaan er projecten waarbij het concept van de kunstenaars centraal staat. Binnen dit concept vindt een aantal interactieve momenten plaats, waardoor de deelnemer bij het project wordt betrokken (Van Erven, 2010). Dit kan tijdens het project zijn, maar ook tijdens de voorbereiding wanneer de kunstenaars culturele input nodig hebben van de beoogde groep participanten. Toch overheerst bij deze werkwijze het conventionele productieproces waarbij over het algemeen de deelnemer als publiek fungeert. Ondanks het feit dat er enige samenwerking plaatsvindt tussen de kunstenaar en de deelnemers, spreken we hier van een minimale actieve deelname. Het publiek bestaat dan niet alleen uit de beoogde doelgroep maar ook uit vrienden, familie, wijkbewoners en geïnteresseerden vanuit andere kunstorganisaties.

Aan de andere kant bestaan er projecten waarbij de deelnemers het heft veel meer in handen hebben. Hierbij gaat de kunstenaar in samenwerking met de deelnemers met een open blik aan de slag en is er sprake van actieve deelname van de participant. Binnen dit soort projecten zijn de sociaal-culturele kenmerken van de deelnemers vaak sterker aanwezig binnen het project en het eindproduct (Van Erven, 2010). De kunstenaars gaan aan de slag met de vraag en behoefte van de verschillende deelnemers. Hoe meer betrokkenheid van de gemeenschap, hoe moeilijker het eindresultaat te voorspellen is.

Tussen deze twee 'uitersten' zijn er verschillende variaties op deze twee werkwijzen mogelijk. Ook de mate van actieve en passieve deelname verschilt per project en is niet eenduidig te

definiëren. Vanwege deze bijzondere samenwerking tussen de kunstenaars en de deelnemers die in meer of in mindere mate plaatsvindt, kunnen we de reguliere kwaliteitsnormen achterwege laten (Van Erven,2010). Deze problematiek wordt later in de scriptie verder uitgediept.

De optimale locatie waar het project plaatsvindt, is zeer laagdrempelig voor zowel het publiek als de deelnemers, namelijk buiten een formele educatieve setting (Bouwman, 2011). Op deze manier creëert de organisatie sneller een vertrouwde omgeving, wat het werkproces optimaliseert. Er wordt gewerkt in de wijken zelf: bij mensen thuis, in buurthuizen of buiten in de openbare ruimte. Er is een grote diversiteit aan mogelijkheden binnen het ontwikkelen en uitvoeren van het project. Er wordt door de meeste organisaties gestreefd naar een project waar de artistieke en sociale elementen goed passen bij de kunstdiscipline als middel om de doelstellingen te bereiken. Deze doelstellingen kunnen zeer uiteenlopen en worden binnen de volgende paragraaf nader toegelicht.

2.3.3. Doelstellingen

Community arts projecten worden geïnitieerd om zeer uiteenlopende redenen. Waar bij de reguliere culturele activiteiten de nadruk ligt op het exploiteren van een artistiek idee, is er bij de *Community arts* projecten ook veel ruimte voor maatschappelijke en sociale elementen binnen het project. Er wordt gewerkt met verschillende instanties, kunstenaars, buurtbewoners en de organisatie om tot een of meerdere specifieke doelen te komen. De *Community arts* treden buiten de reguliere conventies van de kunst en cultuur en spelen in op behoeftes van de specifieke doelgroep. Hierbinnen is een vorm van grensvervaging binnen de kunst en cultuur zichtbaar. De grens tussen de kunst en het leven wordt steeds vager door de sterke aansluiting van de kunst bij de maatschappij (Doorman, 1997). Deze grensvervaging wordt door veel organisatoren van projecten als positief gezien omdat het de aansluiting tussen de kunst en de doelgroep vergemakkelijkt.

De doelstellingen hebben een centrale plaats binnen de *Community arts* projecten en zijn soms zeer verschillend maar grofweg te onderscheiden in sociale en artistieke doelstellingen. De organisatie streeft bij sociale doelstellingen naar sociale of maatschappelijke vooruitgang bij de deelnemers (zowel actief als passief). Bij artistieke doelstellingen gaat het om een kwalitatief hoogstaand eindproduct of kennismaking met een kunstdiscipline. Bij de meeste projecten zijn beide soorten doelstellingen terug te vinden en sluiten ze op elkaar aan. De balans tussen de artistieke en sociale doelstellingen is binnen elk project verschillend. Sommige organisaties streven meer artistieke doelstellingen na, waar andere meer gericht zijn op de sociale of maatschappelijke aspecten van het project. Om te kunnen streven naar deze doelstellingen op zowel artistiek als maatschappelijk gebied, is een bijzondere werkwijze vereist.

Tijdens de projecten wordt er op een onconventionele manier omgegaan met verschillende kenmerken van het project zoals het publiek, de deelnemers en de locatie. De manier van werken kan uiteenlopen van zeer procesgericht tot zeer productgericht. Binnen elk project wordt met een bepaalde kunstdiscipline gewerkt die wordt gebruikt als middel om verschillende doelstellingen te bereiken, of dit nu artistieke of sociale doelstellingen zijn. De werkwijze is altijd zoveel mogelijk passend bij de doelgroep om de kans te vergroten dat de verschillende doelstellingen worden bereikt.

In 2008 is 'De theaterstraat' in Rotterdam georganiseerd, waarbij de bezoekers een theatrale wandeling door de wijken Bloemhof en Hillesluis in de deelgemeente Feijenoord konden maken. Tijdens de wandeling van tweeënhalf uur liep de bezoeker langs verschillende bijzondere locaties in de wijk waar korte toneelstukken met hetzelfde thema werden uitgevoerd door verschillende mensen met diverse culturele achtergronden uit de wijk. Het thema van dit project was 'trots' en het doel was het creëren van mogelijkheden voor bindingen tussen verschillende etnische groepen, leeftijdsklasse en sociaal-economische lagen van de bevolking (Trienekens, 2011:16). Binnen het project 'De Theaterstraat' wordt er dus op een bijzondere en niet-reguliere wijze omgegaan met locatie, kunstvorm en publiek. De reden hiervoor is bij 'De Theaterstraat', net als bij ieder ander project, gelegen in de doelstellingen die de organisatie wil bereiken, namelijk de bewoners van Noord (en de rest van de wereld) in contact te brengen met laagdrempelig, maatschappelijk geïnspireerd theater en daardoor met elkaar (<http://www.projectenzorgenwelzijn.nl>). Dit project heeft dus zowel een artistiek als een sociaal element binnen zijn doelstellingen.

Het Rotterdams Wijktheater heeft een andere visie en ziet het als doel om een bijdrage te leveren 'aan de ontwikkeling van een nieuwe toneelcultuur' (RWT 2003: 9). Zij zijn meer gericht op de artistieke aspecten en het eindproduct dan op het proces van socialisatie. 'De Theaterstraat' streeft meer sociale doelstellingen na, waarbij het leren kennen van elkaar en elkaars cultuur centraal staat. Toch sluit een meer artistiek doel een sociaal effect niet uit. Wanneer mensen met elkaar werken aan een eindproduct, ontstaat er al snel een vorm van sociale interactie. De verschillende doelstelling houden dus ook enigszins verband met elkaar en geven een beeld waarbij een vermenging van sociale en artistieke doelstellingen optreedt. In sommige gevallen wordt de term sociaal-artistiek project gebruikt om deze lading te dekken (Twaalfhoven, 2010).

De keuze voor de doelstelling beïnvloedt logischerwijs de werkwijze: 'Wie een project ontwikkelt met het doel de sociale cohesie in een wijk te versterken, zal anders te werk gaan dan in een project waarin het draait om het stimuleren van de artistieke talenten van de deelnemers. Dit heeft zowel invloed op het proces dat de deelnemers doormaken als op het product dat hiervan het resultaat is' (Twaalfhoven, 2010: 38). De doelstellingen van het project zijn zeer afhankelijk van de wensen van de

initiators. Sommige projecten spelen sterk in op de vraag die er in een wijk is, waar andere projecten het belang van de organisatie vertegenwoordigen. Dit belang van bijvoorbeeld gemeentes en woningbouwverenigingen behelst vaak een verbetering van het klimaat in de wijk. Dit resulteert in *Community arts* projecten die worden opgezet om de sociale cohesie te versterken (Geldermans, 2006).

De verschillende belangen van medewerkers aan een *Community arts* project kunnen een rol spelen bij het al dan niet verwezenlijken van de door de organisatie opgestelde doelstellingen. De belangen van de actieve deelnemers en het publiek liggen niet altijd op een lijn met die van de kunstenaar. Een goede samenwerking is geen garantie voor het verwezenlijken van de doelstellingen, maar wel een belangrijke factor bij het ontstaan van een positieve ervaring voor de deelnemer. De deelnemers streven meestal naar een leuke ervaring met een mooi kunstwerk als eindresultaat, waar de kunstenaars de artistieke waarde van het kunstwerk hoog in het vaandel hebben staan. In Nederland heerst er bij de kunstenaars die samenwerken met wijkbewoners een grote behoefte aan het produceren van krachtige, esthetische en diepzinnige kunstwerken. Daarnaast voelen zij de behoefte om de hoogopgeleide middenklasse kennis te laten maken met voor hen nieuwe manieren om kunst te maken (Van Erven, 2011).

Kortom binnen een *Community arts* project hebben de medewerkers verschillende behoeftes. Vaak kiezen de initiators een uitgangspunt binnen hun project of het artistieke of het sociale. Hierbij moet wel aangemerkt worden dat deze twee elementen altijd hand in hand gaan. Er is geen immers altijd een artistiek eindproduct waar de groep deelnemers naartoe werkt. Dit werkproces levert tegelijk altijd een bepaald sociaal effect op.

2.3.4. Kwaliteit

Binnen deze scriptie is de kwaliteit van projecten van belang omdat de kans op een positieve beleving en waardering groter is bij een goed uitgevoerd project. De kwaliteit van het project kan op vele manieren worden omschreven, maar geen van deze manieren geeft objectief uitsluitsel over een geslaagd of mislukt project. Men kan de kwaliteit van een project bijvoorbeeld bepalen aan de hand van het wel of niet behalen van de doelstellingen, het produceren van een artistiek kunstproduct of het bereiken van veel publiek. De kwaliteit van *Community arts* staat binnen de wereld van kunst en cultuur continue ter discussie. Dit is vooral omdat *Community art* in Nederland niet door iedereen als volwaardig wordt erkend, terwijl het in veel andere landen wel als een legitieme kunstvorm wordt gezien (RWT, 2003). De erkenning binnen de kunstsector is minimaal, mede door de onconventionele manier van omgaan met verschillende kunstdisciplines. In Nederland worden de *Community arts* vaak in verband gebracht met amateurkunst waar de professionals niets mee te maken willen

hebben (Twaalfhoven, 2010:36). De reden hiervoor ligt vooral in de uitdaging om artistieke kwaliteit te bereiken terwijl er toch met amateurs wordt gewerkt. Professionele kunstenaars zijn tevens bang dat het artistieke proces negatief wordt beïnvloed door het sterk aanwezige sociale element binnen de projecten. De projecten worden mede door hun thematiek vaak gerelateerd aan welzijnswerk. De onderwerpen van een project sluiten aan op de verschillende problemen binnen een wijk of doelgroep. De *Community arts* vormt een artistieke uitlaatklep voor deze verschillende problemen. De samenwerking tussen de deelnemers onderling en de deelnemers en de kunstenaar, zorgt voor een gezamenlijke behandeling van het probleem (Raad voor Cultuur, *Vooradvies 2005-2008*).

De discussie over kwaliteit valt dus grofweg uiteen in twee kampen, de kunstenaars die bij voorkeur een hoogwaardig artistiek product nastreven en de mensen die de kunst graag inzetten als hulpmiddel voor het bereiken van meer sociale doelen. Het feit dat de kunstwereld er soms 'niets' mee te maken wil hebben zegt niet dat de projecten per definitie slecht van artistieke of sociale kwaliteit zijn. Maar los van de benadering van het begrip succes/kwaliteit, blijft het tot op heden niet goed mogelijk dit te meten.

Binnen het beleid is er vanaf de jaren 90 een nieuwe houding ontstaan tegenover kunstsubsidies. De legitimering van deze gelden staat al jaren onder druk omdat de effecten van deze subsidie niet direct meetbaar zijn. Het beleid focust vanaf dat moment meer op de effectiviteit die zich moet laten uitdrukken in bepaalde instrumentele waarden. De overheid verwacht bijvoorbeeld een toename van de economische groei of een positieve invloed op het onderwijsniveau en het sociale gedrag van verschillende bevolkingsgroepen (McCarthy, 2004). Daarnaast wordt de kunst gezien als een hulpmiddel om de sociale cohesie te bevorderen. (Kunstgebouw 2005: 18). Hiervoor is de *Community arts* in de basis zeer geschikt, maar in hoeverre het ook op lange termijn voor effecten zorgt, is tot op heden onduidelijk.

In de diverse leesverslagen van het *International Community art Festival* wordt in het slotdebat gediscussieerd over het beeld van de maatschappij van de *Community arts*. Het komt er op neer dat wanneer de kwaliteit te hoog is, de maatschappij niet gelooft dat het *Community arts* is. Als de kwaliteit tekort schiet, twijfelt men aan de sociale effecten en de artistieke ontwikkeling van de participant. Als de esthetiek tekort schiet, wordt de kwaliteit vaak bepaald aan de hand van de sociale effecten (Erven, Bouwman en Zwart, 2011).

De rol van professionals binnen een project hangt samen met dit kwaliteitsvraagstuk. Er wordt binnen verscheidene projecten een poging gedaan om de kwaliteit te verbeteren door de samenwerking met professionele kunstenaars te intensiveren. Dit is binnen de wereld van de *Community arts* nog niet algemeen geaccepteerd. Er worden vraagtekens geplaatst bij de betrokkenheid en het inlevingsvermogen van deze kunstenaars. Sommige kunstenaars als Ida van der

Lee zetten zich in voor een inbedding van *Community arts* in de reguliere kunstwereld:

‘Gemeenschapskunst is natuurlijk een integraal onderdeel van de kunstsector. Net zoals er monumenten zijn, moet dit er ook zijn’ (Kunstgebouw 2005: 61). Het is niet noodzakelijk om de gemeenschapskunst als een aparte sector te beschouwen. Volgens Pinxten is het ‘juist de bedoeling dat de stem van de gemeenschapskunst uiteindelijk andere kunstuitingen in beweging brengt’ (Kunstgebouw 2005: 56). Kortom, er is sprake van een verschil in benadering wat betreft de plaats van *Community arts* in het culturele veld. Zo zullen we verderop zien dat de kwaliteit van de sociale elementen vaak al onderwerp van onderzoek is. In een grootschalig onderzoek van Mattarasso (1997), maar ook in meer kleinschalige onderzoeken die het project ‘De Theaterstraat’ en ‘Jalan Jalan’ evalueren, wordt er vooral gefocust op het effect van de sociale elementen in het project. De reden waarom veel evaluatieonderzoek zich specifiek richt op de mogelijke sociale effecten, zou kunnen liggen in een maatschappelijke behoefte om aan te tonen dat deze projecten een bepaald effect bereiken. Deze behoefte wordt in paragraaf 2.4 nader verklaard vanuit de maatschappelijke ontwikkelingen en vanuit het beleid. In het overheidsbeleid wordt meer en meer gezocht naar effecten die bewijzen dat het geld doelmatig wordt uitgegeven

2.4. Beleid

2.4.1. Inleiding

Trienekens (2009) schetst in haar lezing ‘Kunst, in het hart van de samenleving, over burgerschap en culturele dynamiek’, een beeld van belangrijke maatschappelijke veranderingen en de rol van cultuur binnen deze ontwikkeling. Het integratievraagstuk speelt een steeds groter wordende rol in de samenleving, met als gevolg een stijgende vraag naar beleid ter bevordering van de sociale cohesie. De cultuursector speelt op zijn beurt in op de diversiteit binnen de samenleving door middel van de *Community arts* projecten, welke zouden leiden tot de bevordering van verschillende sociale aspecten.

Deze paragraaf zal beginnen met een nadere toelichting op de door Trienekens beschreven maatschappelijke veranderingen en de rol van *Community arts* binnen deze veranderingen. Deze maatschappelijke veranderingen zien we terug in het overheidsbeleid wat daarna zal worden besproken. De projecten die voor deze scriptie worden bekeken, vinden allen plaats in Rotterdam. Eerst zal het cultuurbeleid van de provincie Zuid-Holland uiteengezet worden waarna we dieper ingaan op het beleid van Rotterdam zelf. In beide beleidsstukken komt de vraag van de overheid om een verhoging van de cultuurparticipatie sterk naar voren. Dit beleid is gemaakt voor de periode 2009-2012. We zitten nu dus aan het einde van deze vierjarige beleidscyclus, wat vraagt om een blik op de toekomst. Binnen het beleid wordt de aandacht gevestigd op de meer ‘meetbare’ participatie.

Binnen deze participatie wordt er gekeken naar drie verschillende programmalijnen, namelijk amateurkunst, educatie en volkscultuur. Gezien de toekomstige bezuinigingen is het niet helemaal duidelijk of dit accent op de toename van de participatie ook gehandhaafd blijft.

2.4.2. Kunst in het hart van de samenleving

Trienekens beschrijft tijdens haar openbare les aan de universiteit van Amsterdam in januari 2009 drie verschillende ontwikkelingen in de maatschappij. Deze weergave van de maatschappij geeft aan waarom er vraag is vanuit de overheid en de maatschappij naar een groei van cultuurparticipatie in de periode 2009-2012. Deze vraag kan in sommige gevallen niet door de reguliere culturele instellingen worden beantwoord. De *Community arts* zouden hiervoor een oplossing kunnen bieden.

Binnen de samenleving zijn er verschillende ontwikkelingen gaande die doen vermoeden dat de burgerschapscompetenties kunnen worden versterkt door kunst meer in het hart van de samenleving te plaatsen. Deze competenties staan symbool voor wat een overheid van zijn volk verwacht, de zogenaamde 'goede burger'. Deze theorie draagt daarom ook bij aan de legitimering van de *Community arts* projecten. Trienekens spreekt niet direct over effecten van *Community arts* maar wel over het nut van het dichterbij de bevolking plaatsen van kunst dat zou leiden tot een vergroting van de burgerschapscompetenties. Volgens Trienekens (2009) wordt dit tot op heden niet voldoende gedaan.

De eerste ontwikkeling is de 'culturalisering' van het politieke en publieke burgerschaps- en integratiedebat. De Nederlandse bevolking bestaat uit diverse nationaliteiten. Binnen het maatschappelijk debat staat de aard van de Nederlandse cultuur en identiteit centraal. De scheiding tussen verschillende bevolkingsgroepen wordt zichtbaar op religieus en cultureel vlak. Dit alles resulteert in een toegenomen beleidsmatige aandacht voor het versterken van sociale cohesie en het stimuleren van contact tussen verschillende etniciteit.

De tweede ontwikkeling in de samenleving is de 'sociologisering' van de cultuursector. De invalshoek '*Art for Arts sake*' is binnen vele culturele organisaties een belangrijk statement. Toch zien we steeds meer instellingen die zich richten op de meer sociologische benadering van cultuur waarbij veel aandacht is voor sociale cohesie, *Community arts* en diversiteit. De kunstenaar gaat aan het werk in samenwerking met mensen uit de zogenaamde multiculturele samenleving. De kunst wordt in dit geval ingezet om naast artistieke doeleinden ook maatschappelijke doelen na te streven. De basis van deze maatschappelijke doelen is gelegen in de visie dat deelname aan cultuur sociale cohesie bevordert. Deze projecten zouden zorgen voor een betere leefbaarheid binnen verschillende aandachtswijken. Daarnaast werken de deelnemers aan hun persoonlijke sociale- en culturele ontwikkeling.

De derde ontwikkeling betreft de toenemende samenwerking tussen de cultuursector en de beleidssectoren en/of de maatschappelijke organisaties die in de basis niet op kunst gericht zijn. Al eerder kwamen de woningbouwverenigingen naar voren die projecten ondersteunen om de cohesie te bevorderen. De maatschappelijke organisatie richten zich evenals de beleidsorganisaties op groepen burgers die zich zonder hulp moeilijk redden binnen de maatschappij. Door samen te werken met verschillende culturele instellingen wordt er erkend dat we deze groep burgers moeten helpen bij het opnieuw onderkennen van hun rol binnen de maatschappij. Tevens wordt er gekeken naar een aanpassing van het aanbod op hun vraag naar groei van de sociale cohesie.

De drie omschreven maatschappelijke ontwikkelingen leiden volgens Trienekens (2009) niet alleen tot een verhoogde vraag naar *Community arts* projecten die zich richten op sociale doeleinden, maar ook naar een verhoogde legitimiteit van de projecten. De functie die Trienekens toedicht aan de *Community arts* zien we ook terug binnen het beleid. Het beleid van de overheid heeft zich in de afgelopen jaren meer geconcentreerd op meetbare effecten. De legitimering van beleid komt steeds meer tot stand door resultaten die wijzen op een meerwaarde voor de samenleving. Dit is terug te zien in het door Van der Ploeg geïnitieerde 'Actieplan Cultuurbereik' uit 2001. In dit plan wordt een samenwerking tussen het rijk, de provincies en de dertig grootste gemeenten geïnitieerd om op een zo efficiënt mogelijke wijze een zo breed mogelijke doelgroep bij de cultuur te betrekken. Hierbij ligt de focus op mensen die normaliter geen bezoek brengen aan cultuur.

Speciaal voor het stimuleren van de actieve cultuurparticipatie is het Fonds voor Cultuurparticipatie opgericht. Dit fonds heeft als missie: 'Het stimuleren van de actieve deelname aan het culturele leven van inwoners van Nederland, in al hun diversiteit, ongeacht leeftijd, herkomst, opleiding en woonplaats' (www.fondsvoorcultuurparticipatie.nl). Het overheidsbeleid met betrekking tot cultuurparticipatie sluit hier naadloos op aan. Het fonds heeft verschillende aandachtsgebieden die overeenkomen met de programmalijnen binnen het cultuurbeleid, namelijk amateurkunst, cultuureducatie en volkscultuur.

Op basis van het Actieplan Cultuurbereik uit 2001 werden er *community workers* aangesteld die in verschillende wijken aan de slag gingen. Deze mensen vormden de basis voor verschillende nieuwe functies die we nu nog steeds terug zien binnen de gemeentes zoals de cultuurscout, cultuurcoach, cultuurverkenners, cultuurmakelaar of cultuuraanjager. Deze mensen zijn onder andere in dienst bij een stadsdeel waar het voornaamste doel is om de cultuurparticipatie te vergroten. Dit proberen ze te bereiken door bij de wijk passende *Community arts* projecten te organiseren of te initiëren (Twaalfhoven, 2010). Behalve voor gemeentes, werken de *community workers* ook voor zorg- en welzijnsinstellingen. Tevens verbreden verschillende woningbouwverenigingen hun terrein door

midden van een samenwerking met kunstenaars of kunstinstellingen. Soms wordt er in beleidskringen zo enthousiast op het ontwikkelen van een project gereageerd, dat de wijkbewoners worden overspoeld met initiatieven (Trienekens,2010)

In de volgende paragrafen wordt het beleid van de provincie en de gemeente besproken waarin we zullen zien dat er in ieder geval waarde wordt gehecht aan groei van de participatie onder bevolkingsgroepen die tot op heden niet veelvuldig te vinden zijn binnen de kunst en cultuurinstellingen. De vraag om *Community arts* projecten wordt niet uitgebreid besproken, maar wel gewenste sociale effecten van kunst en cultuur.

2.4.3. Provinciaal Cultuurplan 2009-2012

Binnen Cultuurplan 2009-2012 van de provincie Zuid-Holland wordt direct in de ondertitel 'Mooi en Meedoen. Méér ruimtelijke kwaliteit en cultuurparticipatie' duidelijk waar de prioriteiten van de provincie liggen. De ambitie van de provincie is om zoveel mogelijk inwoners en bezoekers te laten meegenieten en participeren binnen de culturele diversiteit en rijkdom van de provincie. Cultuurparticipatie is dan ook een veel genoemde term binnen het plan. De actieve deelname wordt in het bijzonder gestimuleerd. 'Actieve deelname aan het culturele leven is een belangrijke voorwaarde voor de ontplooiing van mensen: hun talent, hun geestelijk leven, hun expressie en hun samen leven. Het prikkelt de creativiteit, houdt mensen een spiegel voor en inspireert' (Cultuurplan 2009-2012, provincie Zuid-Holland: 17-18). Tevens kan cultuur, volgens de provincie, dienen als sociaal bindmiddel tussen verschillende bevolkingsgroepen. (Cultuurplan 2009-2012, provincie Zuid-Holland: 17-18). Hier zien we de beleidsmatige legitimiteit van de verschillende *Community arts* projecten al gedeeltelijk terug. Het gaat bij de meeste van deze projecten niet om de 'kunst voor de kunst' maar om kunst en cultuur met een sociaal doel.

Op drie verschillende terreinen wordt hierin geïnvesteerd, namelijk amateurkunst, cultuureducatie en volkscultuur. De cultuureducatie heeft betrekking op het onderwijzen van jongeren in de kunst en cultuur van Zuid-Holland waarbij de focus ligt op actieve participatie. Binnen de volkscultuur wordt de nadruk gelegd op de culturele diversiteit en de mogelijkheden om hier kunst- en cultuurprojecten aan te verbinden. Op het eerste gezicht zouden de *Community arts* projecten hier best onder kunnen worden geschaard, maar deze zijn terug te vinden onder amateurkunst. De *Community arts* worden binnen dit terrein, waar wordt geïnvesteerd in de cultuurparticipatie, zelfs specifiek benoemd. Dit duidt op een bepaalde prioriteit die wordt gegeven aan het ontwikkelen, stimuleren en organiseren van deze projecten. 'Wij willen bijdragen aan de samenwerking tussen professionals en amateurs om te komen tot *community art* van hoog kwalitatief niveau. Hiermee stimuleren wij ook het lokale verenigingsleven en de sociale

cohesie'(cultuurplan 2009-2012, provincie Zuid-Holland: 19). Daarbij stipt het programma ook een belangrijk kenmerk van deze kunstvorm aan, namelijk de samenwerking tussen de kunstenaar en de amateurs. Tevens wordt er aangegeven dat het belangrijk is om in samenwerking met verschillende culturele instellingen te zoeken naar nieuwe vormen van actieve deelname.

2.4.4. Het huidige beleid met betrekking tot participatie in Rotterdam

---

Het beleid van de gemeente Rotterdam is, evenals het provinciale beleid, gericht op een toename van de cultuurparticipatie van alle Rotterdammers. In dit beleid wordt vooral aandacht besteed aan de mensen die in eerste instantie minder toegang hebben tot cultuur. De overheid ziet, gezien de bezuinigingen, graag dat beleid iets wezenlijks oplevert. In een tijd van crisis kunnen beleidsmakers grote uitgaven die geen zichtbaar nut hebben voor de samenleving moeilijk verantwoorden. In tegenstelling tot in het beleid van de provincie, komt hier minder goed naar voren waarom de groei van de participatie zo belangrijk is. Tevens vestigt de provincie veel aandacht op de actieve participatie waar in de gemeente Rotterdam de algemene participatie centraal staat.

Programma Cultuurbereik 2009-2012 beschrijft drie programmalijnen waarbinnen de subsidie wordt toegekend. Deze stemmen overeen met de programmalijnen uit het provinciale beleid, namelijk cultuureducatie, amateurkunst en volkscultuur. Binnen deze lijnen wordt echter niet duidelijk genoemd waar de *Community arts* projecten onder vallen. De term cultuureducatie wordt in dit beleidsplan ook gebruikt om cultuurparticipatie aan te duiden. In het stuk wordt aangegeven dat deze twee zaken elkaar enigszins overlappen. De deelname aan cultuur kan immers samenhangen met een vorm van educatie. Het stimuleren van de cultuurparticipatie voor minderheidsgroepen in Rotterdam loopt als een rode draad door de drie programmalijnen heen. Om pragmatische redenen is een aantal participatie-onderdelen onder de noemer van educatie geplaatst.

Waar het beleid spreekt van informele educatie als het gaat om kunst in de wijken, zal dat in deze scriptie worden gedefinieerd als participatie. Deze projecten kunnen, zoals in het vorige hoofdstuk beschreven, zeer divers zijn. De doelgroepen van *Community arts* projecten komt meerdere malen in het beleid naar voren als prioriteit, maar wordt voornamelijk in de programmalijn volkscultuur genoemd. De visie van de gemeente Rotterdam zal op de drie de programmalijnen kort worden toegelicht.

Bij educatie is, in tegenstelling tot bij de deelname aan een *Community arts* project, sprake van een geïnstitutionaliseerde leeromgeving. De beoogde effecten zijn volgens het beleid min of meer gelijk, namelijk een bijdrage aan de bewustwording, de ontwikkeling en het vermogen van de deelnemer om te reflecteren. Tevens wordt er gesproken van formele en informele educatie. Bij de

formele educatie gaat het om projecten die plaatsvinden in schoolverband. Bij informele educatie gaat het om de cultuur in de wijken. Hieronder kunnen we de *Community arts* projecten plaatsen, al worden die niet expliciet genoemd binnen het beleid. De amateurkunst wordt in het beleid liever bestempeld als vrijetijdskunst. Hierbij gaat het om het bewust actief beoefenen van een of meerdere kunstvormen in de vrije tijd met als motivatie het plezier dat men aan deze activiteit beleeft. Verschillende verenigingen worden door de gemeente gesteund omdat het belangrijk is te participeren binnen deze verenigingen en dus binnen de samenleving. In het provinciale beleid vallen de *Community arts* onder de lijn amateurkunst, binnen het Rotterdamse beleid is dit echter niet terug te vinden.

De laatste programmalijn, volkscultuur, richt zich op de ondersteuning van de ontwikkeling van de participatiedoelstellingen van dit programma. Het gaat hierbij om zowel erfgoed in de wijken als bevordering van cultuurparticipatie en de versterking van de sociale cohesie. Ook de lokale erfgoedactiviteiten worden meer ondersteund, evenals initiatieven die gericht zijn op het behoud van immaterieel erfgoed. In dit deel van het programma ziet de gemeente mogelijkheden om diverse allochtone bevolkingsgroepen te betrekken bij de projecten. Dit is een lijn die specifiek ingaat op de diversiteit tussen de verschillende bevolkingsgroepen. Er zijn *Community arts* projecten die hier ook dieper op ingaan, maar dit hoeft niet per se. Soms is het samengaan van verschillende nationaliteiten zeer belangrijk, waar in andere projecten meer aandacht wordt besteed aan het educatieve gedeelte.

2.4.5. Conclusie uit het beleid en een blik in de toekomst

Het belangrijkste wat we binnen het beleid van de provincie en de gemeente Rotterdam terugzien, is de aandacht die er bestaat voor het bevorderen van de cultuurparticipatie. De provincie hecht veel waarde aan de actieve participatie en binnen dit provinciale beleid worden de *Community arts* specifiek genoemd. In Rotterdam wordt meer nadruk gelegd op de deelname aan cultuur van de mensen die niet uit eigen beweging hun weg vinden naar de culturele instelling. Of deze nadruk garant staat voor het voortbestaan van *Community arts* projecten is moeilijk te zeggen. Het aantal mensen dat zowel actief als passief deelneemt per project blijft in veel gevallen laag in verhouding tot de grootte van de doelgroep die de organisatie wil bereiken. De grootste vraag blijft natuurlijk in hoeverre er bereidheid van de kant van de overheid is om dit soort projecten te blijven steunen. Als de legitimiteit van de projecten afneemt, zullen er veel minder projecten worden gesubsidieerd.

2.5. *Community arts*, de stand van zaken

2.5.1. Inleiding

Meerdere onderzoeken zijn uitgevoerd met als doel de effecten van de projecten in kaart te brengen. Deze onderzoeken hebben verschillende uitgangspunten, maar geven toch een goed beeld van de tot op heden onderzochte mogelijkheden binnen de *community arts*. Er zijn vele onderzoeken die sociale vooruitgang constateren, maar de methodologie van deze onderzoeken blijft veelal discutabel (Van Erven, 2010) We bekijken binnen dit hoofdstuk een aantal belangrijke onderzoeken naar de effecten van *community arts*. We beginnen met het grootschalig onderzoek van Matarasso, maar ook andere onderzoeken zullen aanbod komen. Daarna zal er een parade van andere onderzoeken voorbij komen waarvan het ene meer zeggingskracht heeft dan het andere. Alle onderzoeken samen geven echter een aardig beeld van de stand van zaken omtrent de positie van *community arts* binnen de onderzoekswereld.

2.5.2. Matarasso, 'Use or Ornament'

Matarasso (1997) heeft een grootschalig onderzoek verricht naar de sociale effecten van cultuur. Het onderzoek draait om de deelname aan verschillende *community arts* projecten omdat dit een handvat zou bieden bij sociale en maatschappelijke ontwikkeling. Uit zijn onderzoek is gebleken dat de deelname zorgt voor meer vaardigheden en meer zelfvertrouwen, waar de deelnemers ook buiten de culturele activiteit profijt van hebben. Matarasso heeft 60 verschillende projecten intensief bestudeerd en 30 projecten iets minder intensief onder de loep genomen. De meeste projecten vonden plaats in Groot-Brittannië en een paar in andere landen.

De uitkomsten van het onderzoek zijn ingedeeld in zes verschillende thema's die elkaar gedeeltelijk overlappen. De zes thema's zijn: persoonlijke ontwikkeling, sociale cohesie, zelfbeschikking, lokaal imago, verbeeldingskracht en gezondheid. Per thema zal ik kort de bevindingen toelichten, mede om te verduidelijken wat er wel en niet onder de thema's valt. De persoonlijke ontwikkeling kan zeer breed worden opgevat. Het ontwikkelen van het zelfvertrouwen en de positie in de maatschappij zijn belangrijke elementen binnen dit aspect. Ook het maatschappelijk bewustzijn en de meer praktische sociale vaardigheden zijn binnen dit thema belangrijke elementen. De groei van de sociale cohesie is een effect dat op verschillende manieren tot uiting kan komen. Er kunnen persoonlijke vriendschappen ontstaan of meer onderling begrip. Veel *community arts* projecten zijn geënt op interculturele acceptatie, maar ook een generatieconflict kan centraal staan. De groei van de zelfbeschikking en het mondiger worden van gemeenschappen overlapt enigszins met de persoonlijke ontwikkeling. Het meer mondiger worden en

controle krijgen in het leven kan ook onder persoonlijke ontwikkeling worden geschaard. Een ander belangrijk onderdeel van dit thema is het deelnemen aan de lokale projecten, waardoor de organisatorische vaardigheden groeien. Het met een groep deelnemen aan lokale kunstprojecten is een snelle en efficiënte manier om betrokken te raken bij de maatschappij. Dit zorgt dan ook voor een versterking van het imago en de identiteit. Mensen worden door middel van de *community arts* namelijk bevestigd in hun identiteit. Als het lokale imago voor de inwoners verbetert, kijken buitenstaanders ook vaak positiever naar de omgeving. Het vijfde door Matarasso (1997) behandelde thema is de verbeeldingskracht en visie. Deelname aan *community arts* projecten en daarmee aan cultuur draagt bij aan de ontwikkeling van de creativiteit en het vertrouwen in de kracht van de kunst en cultuur. Deze kracht gaat over het helpen bij de bewustwording van de maatschappij en het formuleren van de waarde en verwachtingen van het leven. Het laatste thema is gezondheid en welzijn. Dit was in eerste instantie geen specifiek thema, maar gedurende het onderzoek bleek dat mensen zich aanmerkelijk fijner voelden door de deelname aan de activiteit. Mensen beleven plezier aan de deelname, wat automatisch zorgt voor een verhoging van de levenskwaliteit. Een groter geluksgevoel leidt tot meer waardering voor zichzelf en de omgeving. Dit betekent niet alleen dat het zelfvertrouwen groter wordt, maar ook dat men beter voor zichzelf gaat zorgen in termen van voeding en hygiëne (Matarasso,1997). De ongunstige sociaal-economische omstandigheden binnen de wijken waarin het onderzoek is gedaan, maken dat de onderwerpen voeding en hygiëne sneller naar voren zullen komen.

Ook hier zijn binnen het onderzoek verschillende projecten bekeken die soms ver uiteen liepen wat betreft aard en inhoud. De door Matarasso (1997) gebruikte variabelen bevatten een subjectieve kant die lastig te vangen is binnen een wetenschappelijk onderzoek. De variabelen zijn moeilijk te operationaliseren maar vooral lastig om te isoleren. Er kan niet onomstotelijk worden bewezen dat een sociaal effect werkelijk voortvloeit uit de deelname van het project. Er kunnen veel verschillende oorzaken of een combinatie van een aantal oorzaken aan een sociale verandering ten grondslag liggen. Toch concludeert hij dat er wel degelijk sociale winst wordt geboekt en dat deze inherent is aan de activiteit. Het zijn weliswaar complexe sociale veranderingen, maar ze kunnen wel degelijk inzichtelijk worden gemaakt. Het is opvallend dat alleen de verbeeldingskracht een thema is dat refereert naar de kunst. Het onderzoek naar effecten van de *Community arts* sluit aan bij de gestelde doelstellingen waarbij kunst in de meeste gevallen wordt gezien als middel om een sociaal effect te bereiken.

Bij elk *community arts* project bleek het rekruteren van de deelnemers uit de minderheidsgroepen een groot probleem. De omgeving heeft vaak geen notie van de eventuele ervaringen en effecten bij een deelnemer. De doelgroep voor deze projecten zijn mensen met een

omgeving die niet gewend is aan een 'breder' blik (Bever, 2007). Als er door middel van de deelname aan cultuur iets verandert in het leven van de deelnemer, komt de thuissituatie nog wel eens onder druk te staan

De effecten van *community arts* zijn verbonden aan de beleving en de waardering die in deze scriptie centraal staat. Natuurlijk bieden een positieve beleving en waardering geen garantie voor het behalen van verschillende effecten. De deelnemers zijn zich niet zo bewust van de doelstellingen omdat deze ze vaak te abstract zijn voor de participant. Wel zijn de deelnemers zich bewust van hun persoonlijke beleving en waardering van het project. Als er een meer positief beeld van het project wordt beschreven door de deelnemer, is er meer reden om aan te nemen dat het project enig effect heeft, al geeft het geen garantie.

2.5.3. Een parade van onderzoeken

Binnen deze paragraaf zullen er verschillende onderzoeken worden besproken naar de beleving, waardering en effectiviteit van *community arts*. Hierbij is het belangrijk om nogmaals te benoemen dat de effecten die vaak worden onderzocht samenhangen met de beleving. Deze paragraaf zal achtereenvolgens een aantal onderzoeken naar projecten bespreken die soms grotendeels sociale doelen hebben, waar andere meer artistieke doelen nastreven.

Het project Jalan Jalan diende in 2008 als afsluiter van het project KunstWerkt in de Indische Buurt. Het doel van dit project was de ontmoeting, uitwisseling en samenwerking tussen (cultureel diverse) buurtbewoners met behulp van kunst (Brouwer, 2008). Dit doel werd nagestreefd door het organiseren van verschillende activiteiten in de buurt. De effecten van het Jalan Jalan Festival werden in de basis zowel bij de mensen die actief deelnamen aan de activiteiten als de bezoekers van het festival gemeten.

Het Jalan Jalan project is gericht op meer sociale doeleinden, waarbij de kunst als middel wordt gebruikt. Het onderzoeksrapport van TNO gaat dieper in op de vraag of er meer interetnische ontmoetingen ontstaan tussen bewoners die elkaar voorheen niet of nauwelijks spraken. Het maatschappelijk rendement wordt buiten beschouwing gelaten, wat betekent dat de kosten niet worden meegenomen in het onderzoek.

De respondenten zijn over het algemeen enthousiast over Jalan Jalan en vinden het een leuke manier om elkaar en de buurt te leren kennen. Dit is echter niet de voornaamste reden voor mensen om deel te nemen aan het festival of het te komen bezoeken. Toch geeft 40% van de ondervraagden aan het festival te bezoeken om nieuwe mensen te leren kennen. Een groot gedeelte van de bezoekers is in contact gekomen met mensen die een andere culturele achtergrond dan zichzelf hebben. De ondervraagde kinderen geven aan dat zij hun buurt leuker zijn gaan vinden (Brouwer,

2008). Degenen die nieuwe contacten hebben gelegd, verwachten dat dit contact na het festival zal aanhouden. Uit het onderzoek blijkt al dat voor langdurige vriendschap meer activiteiten nodig zijn. Door in het vervolg meer activiteiten te organiseren kunnen de effecten worden vergroot.

Het lijkt een zeer positief resultaat voor dit project, wat vooral geënt is op het ontmoeten van nieuwe mensen door middel van culturele activiteiten. Toch valt er het een en ander aan te merken op dit onderzoek. Er is bij dit onderzoek geen voor- en nameting gedaan en er is geen controlegroep aan te pas gekomen. Een ander discutabel punt is het aantal ondervraagden. Er zijn 91 mensen uit het publiek ondervraagd, maar geen actieve deelnemers omdat die er namelijk niet voldoende waren tijdens de workshops (Brouwer, 2008:6). Wel deden veel mensen mee aan de taalcursus, maar die waren gezien het niveau van hun Nederlands niet in staat om de vragenlijst in te vullen. Kortom, ondanks deze overmatig positieve conclusie blijkt er eigenlijk weinig bekend te zijn over effecten. Dit neemt echter niet weg dat de mensen die ondervraagd zijn het festival wat betreft zijn sociale elementen wel als positief hebben beleefd.

Het onderzoek naar de Theaterstraat in Rotterdam was iets meer omvattend wat betreft zijn methodologie dan het onderzoek naar het Jalan Jalan project. Ook dit onderzoek probeert de sociale effecten te achterhalen. Deze zijn verdeeld in de brede en smalle effecten waarbij de brede een voorwaardenscheppende rol hebben voor succes. Dit heeft nog weinig met de sociale cohesie te maken maar de bevindingen geven wel een bepaalde indruk van het verloop van het project en hoe dit project na afloop ontvangen is. De volgende aspecten zijn hier in kaart gebracht; succes in de kaartverkoop, artistiek succes, enthousiasme bij de uitvoerenden, oogst voor het opbouwwerk en algemeen profijt voor de deelgemeente. Het aspect 'oogst voor opbouwwerk' behoeft wat meer uitleg. Hierbij draait het om het plezier wat de vrijwilligers uit het evenement halen. Meer plezier en energie getuigen van binding en loyaliteit naar het evenement. Daarnaast bleken de vrijwilligers ook veel nieuwe contacten te hebben gelegd.

De smalle effecten behelzen de groei van eventuele sociale samenhang. Om eventuele effecten op sociale cohesie zichtbaar te maken, wordt gekeken naar 'kapitaalsvermeerdering' wat wordt omschreven als 'Rotterdam, inzonderheid deelgemeente Noord, zou dankzij de productie meer sociaal vermogen verkrijgen om opgaven van het samenleven aan te pakken' (Broekman & Partners, Rotterdam, december 2005:10). Om de sociale cohesie te versterken, is er een goede samenwerking tussen de artistieke, creatieve en organisatorische kant van het project nodig is. De bezoekers zijn binnen het project niet direct aangespoord tot discussie of stellingname, zodat de bezoekers zelf niet direct aan de sociale cohesie bijdragen. Volgens dit rapport is de term sociale cohesie achterhaald en kan hij beter worden omschreven als cognitieve cohesie. Dit begrip betekent kortgezegd dat de bewoners op de hoogte zijn van elkaars culturen, normen en waarden. 'Door in de

stukken leeftijdscategorieën, etniciteit en seksen als groep een stem te geven, droeg De Theaterstraat een steentje bij aan die cognitieve cohesie in Noord' (Broekman & Partners, Rotterdam, december 2005:10). In aanmerking moet worden genomen dat het ontstaan van een gemeenschap nauw is verbonden met het leren kennen en begrijpen van elkaars cultuur. Cognitieve cohesie zou een voorwaarde kunnen zijn voor sociale cohesie en niet per definitie een verbetering van het begrip; er ontstaat een gemeenschap doordat het bewustzijn en de kennis van de omgeving groeit.

Dit rapport brengt over het algemeen een positieve mening over de sociale effecten van dit project. Wel benoemen zij dat alleen de actieve deelnemers sociale vaardigheden ontwikkelen. Dit geldt zowel voor de spelers als voor de organisatie waaronder ook de vrijwilligers van de op- en afbouw worden gerekend. Daarnaast is er een grote gemeenschap ontstaan; iedereen was hecht met elkaar, onafhankelijk van de eigen functie binnen het project. Een laatste positief genoemd punt is de geslaagde samenwerking tussen de verschillende instituties die nodig waren om De Theaterstraat tot een succes te maken. De actieve deelnemers hebben dus wel degelijk een positieve ervaring overgehouden aan het project. Het publiek wordt echter binnen deze effecten niet genoemd. Dit blijkt volgens het rapport een uitdaging. Dit is niet de groep deelnemers waar deze scriptie zich op richt, maar het onderzoek geeft wel aan dat er een wezenlijk verschil is tussen actieve en passieve participatie.

3. Drie projecten

3.1. Inleiding

Voor deze scriptie zijn er drie verschillende *community arts* projecten gekozen in de gemeente Rotterdam. Zoals al eerder genoemd in paragraaf 2.3 kunnen de projecten zeer verschillen naar vorm en inhoud. Dit is zeer goed terug te zien binnen de drie gekozen projecten die bijvoorbeeld zeer verschillen wat betreft inhoud, werkwijze en discipline. Binnen dit hoofdstuk zal ik kort de inhoud van de projecten toelichten.

3.2. De Museumstraat

Als afsluiting van het project 'Musea in de Wijken' wordt de Museumstraat georganiseerd. Het project is gebaseerd op de gedachte dat de kunst in de Rotterdamse musea voor iedereen toegankelijk hoort te zijn. 'Musea hebben een aantal jaren hun collectie, kennis en nieuwsgierigheid gedeeld met mensen in verschillende wijken in Rotterdam. Dat waren inspirerende ervaringen, waarin de rijkdom van de wijken en de rijkdom van de musea elkaar versterkten' (www.museumstraat.nl) De Museumstraat is een project waarbij vijf vooraanstaande musea uit Rotterdam een gedeelte van hun collectie onderbrengen bij verschillende 'gewone' mensen uit Rotterdam. De Museumstraat is geopend door burgemeester Aboutaleb op 21 april 2012 op de Dordtselaan in Rotterdam Zuid, op 22 april is de Museumstraat op de Coolhaven, op 28 april op de Brittenoord in IJsselmonde en op 29 april rondom de Molenlaan in Hillegersberg.

In elke straat zijn vijf verschillende mensen voor 1 dag museumdirecteur in hun eigen straat. In de huizen wordt een tentoonstelling ingericht waarbij er nauw wordt samengewerkt tussen de bewoners en de Rotterdamse musea. Het museum neemt een gedeelte van zijn eigen collectie mee die wordt aangevuld met bijzondere voorwerpen en verhalen van de bewoners zelf. De musea hebben in samenwerking met de bewoners een persoonlijk concept voor het museum in huizen samengesteld. De bewoners voelen zich allemaal op een bepaalde manier verbonden met de collectie van het museum en vullen deze collectie aan met eigen kunstwerken, verhalen of bijzondere voorwerpen. De vijf verschillende musea die meewerken zijn: Het Museum Rotterdam, Het Chabot museum, Het Nederlands Fotomuseum, Het Maritiem Museum Rotterdam en Het Nationaal Onderwijsmuseum. Deze musea hebben in samenwerking met de cultuurscouts uit de verschillende wijken van Rotterdam het project georganiseerd onder leiding van een projectleider. Voor de uitvoering waren er verschillende vrijwilligers aangetrokken via de Rotterdamse vrijwilligers organisatie Wilskracht Werkt.

Het was voor de musea niet eenvoudig om de collectie het uit het gebouw te halen. De museumschatten zijn immers gevoelig voor veranderingen in temperatuur en atmosfeer. Musea hebben de taak om hun collectie te beschermen, door hiermee te gaan reizen maak je de objecten meer kwetsbaar. De negentiende-eeuwse maquette van het Schielandhuis en het boek van 'Begin ende Voortgangh, van de VOC uit 1646 afkomstig uit het Maritiem Museum zijn enkele stukken die in de museumstraat te bewonderen zijn (www.museumstraat.nl).

3.3. Van smartlap tot opera

Het festival 'Van smartlap tot opera' is op 3 juni 2012 voor de vijfde keer georganiseerd. Het meezingfestival is onderdeel van de Operadagen Rotterdam. Dit jaar was het festival wegens het slechte weer in eerste instantie komen te vervallen. Dankzij de welwillendheid van de vele betrokken partijen is 'Van smartlap tot Opera' alsnog uitgevoerd op 17 juni 2012, zij het met een iets ander programma; het harmonieorkest van de politie, Hermandad, kon helaas niet aanwezig zijn. Zij zijn vervangen door twee pianisten die afwisselend op de vleugel spelen. Andere optredens zijn van het vaste Smartlap-accordeon-orkest, Rotterdams Operakoor, Operettekoor Rotterdams Opera & Operette Gezelschap, Gospelkoor 'nTune en diverse solisten

De opzet van het programma is dat de bewoners uit de wijken Crooswijk en Kralingen elkaar op de Koeweide ontmoeten en gezamenlijk worden uitgenodigd tot het meezingen met smartlappen en operafragmenten die ten gehore worden gebracht door verschillende koren en solisten. Er is zelfs speciaal een Kralingen-Crooswijk lied geschreven ter ere van dit bijzondere evenement. Diverse zangers en zangeressen laten aan het publiek zien dat opera-aria's en smartlappen dicht bij elkaar liggen dan er doorgaans wordt verwacht.

3.4. Uit je klei getrokken

'Uit je klei getrokken' is een voorstelling in Rozenburg, een deelgemeente van Rotterdam. De voorstelling gaat over een groep inwoners van Rozenburg en wordt op verschillende locaties in het dorp gespeeld. Aan de monding van de Maas ligt het voormalig eiland Rozenburg dat rond 1600 ontstaan is door indijking van zandplaten van de Noordzee. In de kleine deelgemeente wonen 12.555 mensen van Nederlandse en niet-Nederlandse afkomst. De Rozenburgers uit het stuk worden op een bepaald moment in het leven uit hun klei getrokken. Sommigen hebben hun geboorteland moeten verlaten waar anderen al hun hele leven in Rozenburg doorbrengen. In maart 2010 werd Rozenburg een deelgemeente van Rotterdam, wat het einde betekende van een zeventig jaar durende worsteling tussen de wereldhaven van Rotterdam en het boereneiland, tussen de industrie en de natuur, tussen de arbeider en de boer. Binnen dit stuk staat de vraag centraal: Wie is de echte

Rozenburger, en waarom? Wie ben je als de grond waaruit je bent gegroeid van iemand anders wordt? Of als je je geboortegrond moet verlaten? Wat bepaalt je identiteit als je uit je klei getrokken wordt?

Van oktober 2011 tot en met juni 2012 werkte een professioneel creatief team samen met een groep Rozenburgers aan deze voorstelling. De acteurs zijn bewoners, die in eerste instantie nog nooit op het toneel hebben gestaan, maar door middel van het vertellen van eigen verhalen en veel vertrouwen deze uitdaging toch aandurfde.

4. Onderzoeksopzet

Dit onderzoek richt zich voornamelijk op de beleving en waardering van de *community arts* projecten. Deze ervaring en waardering zijn achterhaald door interviews te houden met de deelnemers van de drie verschillende projecten. Per projecten werden er vijf deelnemers geïnterviewd. Hun beleving heeft naar verwachting een relatie met de projectkenmerken. De hoofdvraag van dit onderzoek is:

Hoe ervaren en waarderen de deelnemers de verschillende community arts projecten en wat is de relatie tussen de projectkenmerken en deze beleving?

Per project zijn doelstelling en kenmerken van de projecten worden gerelateerd aan de beleving en waardering van de deelnemers om te achterhalen of de achterliggende gedachte van het project ook op de deelnemer is overgekomen en welke onderdelen sterker of juist minder sterk worden ervaren. De projectkenmerken verschillen uiteraard per project en houden ook verband met elkaar. Hieronder zal ik toelichten wat in deze scriptie onder projectkenmerken is verstaan door middel van de overkoepelende trefwoorden: inhoud, gebruik van de kunstdiscipline, doelstellingen en werkwijze. Deze projectkenmerken zijn gekozen aan de hand van de theorie over de *community arts*. Deze theorie is toegelicht in hoofdstuk twee en behelst voornamelijk de algemene kenmerken van de kunstvorm. Daarna zal ik nader toelichten hoe deze projectkenmerken zijn worden vertaald naar de beleving en waardering van de actieve deelnemers. Naar aanleiding van de specifieke inhoud, doelstellingen, werkwijze en omgang met de kunstdiscipline van de projecten zijn er vragen gesteld, geënt op deze kenmerken. Naast vragen die betrekking hebben op deze kenmerken, is er ook dieper ingegaan op de motivatie van deelname, de verwachtingen vooraf en of deze verwachtingen zijn uitgekomen. Hierop volgend is gevraagd of wat hen betreft het project voor herhaling vatbaar is. Eerst volgt hieronder een nadere toelichting op de projectkenmerken, waarna een nadere toelichting op de begrippen beleving en waardering wordt gegeven.

Onder de inhoud verstaan we het thema van het project. De aansluiting bij de belevingswereld van de actieve participanten staat hierbij centraal. De vragen aan de participanten hadden betrekking op de behandeling van het thema van het project en in hoeverre dit aansloot bij hun belevingswereld. Bij het gebruik van de kunstdiscipline gaat het om de vraag welke kunstdiscipline is gebruikt. Daarnaast is de manier waarop er wordt omgegaan met die discipline van belang; staat deze centraal binnen het project of is deze meer ondergeschikt aan andere doelen. Er is onder andere gekeken naar de eerdere ervaring met deze discipline, waarna er dieper werd ingegaan op de techniek die bij het maken van kunst komt kijken.

De doelstellingen vallen uiteen in twee verschillende categorieën, namelijk sociale doelstellingen en artistieke doelstellingen. De balans tussen deze twee soorten doelstellingen is sterk afhankelijk van het project. Bij het stellen van vragen over de doelstellingen is geprobeerd de splitsing tussen het sociale en het artistieke aspect van de beleving duidelijk zichtbaar te maken. Er zijn vragen gesteld met betrekking tot beide potentiële doelstellingen. Aan de projectleider werd gevraagd hoe deze doelstellingen worden bereikt. Vervolgens is deze vraag ook aan de participant gesteld.

Binnen de werkwijze werd er gekeken naar een splitsing in een proces- of product georiënteerde werkwijze. Bij een procesgerichte werkwijze ligt de nadruk niet op de presentatie van het kunstwerk of de kwaliteit, maar op de weg naar het eindproduct toe. Er zal meer aandacht zijn voor bijvoorbeeld de omgang met elkaar en de toegankelijkheid van de activiteiten. Bij een meer productgeoriënteerde werkwijze zal er vooral oog zijn voor een kwalitatief hoogstaand eindproduct. Dit is vanzelfsprekend een glijdende schaal die niet af te bakenen is. Bij de vragen over de werkwijze is gevraagd naar de rol van het eindproduct in verhouding tot die van het proces. De vragen gingen bijvoorbeeld over de kwaliteit van de samenwerking met de professional en de inbreng van de participanten. Daarnaast was het belangrijk of de doelen en de visie van de organisatie binnen het werkproces naar voren komen. Ook de locatie en het gebruik ervan kwamen bij de werkwijze aanbod. Binnen deze vragen stond de rol van de locatie centraal. Was deze bijvoorbeeld gebaseerd op laagdrempeligheid of aantrekkelijk? De duur was ook een belangrijke factor omdat hij van invloed kan zijn op de beleving en waardering.

De beleving en waardering zullen bij de analyse van de gegevens worden weergegeven aan de hand van de projectkenmerken en de bijbehorende variabelen (inhoud, doelstelling, omgang met de kunstdiscipline en werkwijze). Naast vragen die betrekking hebben op deze kenmerken is er ook dieper ingegaan op de motivatie van deelname, de verwachting vooraf en of deze verwachtingen zijn uitgekomen. Afhankelijk van de aard van de kenmerken inhoud, doelstellingen, omgang met de kunstdiscipline en werkwijze, zijn meer sociale- of een meer artistieke vragen geformuleerd. Hierop volgend is gevraagd of het project voor herhaling vatbaar is.

De beleving en waardering vallen in grote lijnen uiteen in sociale en artistieke beleving. Deze twee gebieden van beleving zijn gebaseerd op de effecten die Matarasso (1997) destilleerde uit zijn onderzoek. Hij vond effecten binnen zes verschillende thema's, namelijk: persoonlijke ontwikkeling, zelfbeschikking, gezondheid, sociale cohesie, lokaal imago, de culturele ontwikkeling van de participant en verbeeldingskracht. Steeds speelt de beleving van de participant een grote rol als basisvoorwaarde voor een effect. Het is echter voor de deelnemers lastig om over al deze gebieden iets te zeggen, mede omdat niet iedereen hier bewust mee bezig is. Veel projecten zijn gericht op de bevordering van de sociale cohesie in de wijk of binnen een groep, maar ik verwacht dat het voor de

deelnemers te hoog gegrepen is om dit soort processen te signaleren en te benoemen. De deelnemers zijn zich wel bewust van hun eigen ervaring en mening over het project maar niet van het effect voor de hele groep of omgeving. De concepten van Matarasso (1997) worden daarom zodanig geoperationaliseerd dat ze herkenbaar zijn voor de informanten. Zoals eerder genoemd worden de vragen gesteld aan de hand van de projectkenmerken en wordt er ook dieper ingegaan op de motivatie van deelname, de verwachting vooraf en of deze verwachtingen zijn uitgekomen.

Elk project zal streven naar een positieve beleving en waardering bij de deelnemers. De beleving en waardering zullen naar verwachting in sterke mate samenhangen met de kenmerken van het project. Toch kan een project na uitvoering tegenvallen of zorgen voor een ervaring die van te voren niet was ingecalculerd. De vraag is of de projectkenmerken ook werkelijk aansluiten op de belevingswereld van de deelnemers. De deelnemers hebben naar verwachting geen sterke sociaal-economische positie binnen de maatschappij, wat maakt dat ze weinig cultureel kapitaal bezitten en daarom de cultuur anders zullen ervaren dan mensen met een hoge sociaal-economische positie in de samenleving (Bourdieu, 1994). De *community arts* projecten leveren in tegenstelling tot de reguliere culturele activiteiten meer laagdrempelige cultuur, waardoor ze naar verwachting in beginsel goed zullen aansluiten op de doelgroep.

5. Methode

5.1. Inleiding

Dit hoofdstuk gaat dieper in op de methoden die worden toegepast op dit onderzoek over de beleving en waardering van de *community arts* projecten. Hiervoor zijn kwalitatieve onderzoeksmethoden het meest geschikt omdat we hier praten over gegevens die betrekking hebben op de aard, waarde en eigenschappen van het onderzochte verschijnsel. In de eerste plaats zal worden gezocht naar al bestaande kennis en theorie over dit onderwerp. Deze theorie is terug te vinden in hoofdstuk twee van deze scriptie en vormt de basis voor de probleemstelling en de uitwerking van het onderzoek:

Hoe ervaren en waarderen de deelnemers de verschillende community arts projecten en wat is de relatie tussen de projectkenmerken en deze beleving?

Deze probleemstelling valt uiteen in twee delen; het eerste deel heeft betrekking op de beleving en waardering van de deelnemers terwijl het tweede deel dieper ingaat op de relatie tussen de beleving en de projectkenmerken. Door middel van open interviews met de deelnemers zijn de algemene beleving en waardering van het specifieke project systematisch in kaart gebracht. Per project is slechts een aantal deelnemers geïnterviewd van waaruit een algemene beleving en waardering is gedestilleerd. Daarna zijn de kenmerken van de projecten uiteengezet door middel van bureauonderzoek en een open interview met de projectleider. De relatie tussen de projectkenmerken en de algemene beleving en waardering van de deelnemers is daarop onderzocht. Hierbij stond de vraag centraal of er specifieke elementen in het project aan te wijzen waren die zorgden voor een positieve of negatieve ervaring bij de deelnemers.

Tevens is er 'observerende participatie' uitgevoerd om het project goed en helder te kunnen weergeven. We hebben bij dit onderzoek te maken met subjectieve beelden van beleving en waardering. Observerende participatie vult dit beeld aan, al blijft het subjectief. Eerst zal er dieper worden ingaan op de methode van de interviews, waarna ik de onderzoekseenheden en de te onderzoeken kenmerken zal toelichten. Als laatste zal ik in dit hoofdstuk de observerende participatie behandelen.

5.2. Open Interviews

De projectkenmerken zijn aan de hand van een open interview met de projectleider in kaart gebracht. Desalniettemin zijn ook met de deelnemers van de projecten open interviews gehouden om de beleving en waardering te onderzoeken. Bij dit kwalitatieve onderzoek is een vooraf opgestelde vragenlijst niet de meest effectieve methode. Bij een semi-gestructureerd interview liggen de vragen niet van te voren vast maar de onderwerpen wel. Deze onderwerpen zijn logischerwijs en thematisch gerangschikt. Als het verloop van het gesprek daartoe aanleiding gaf, is de volgorde van de onderwerpen bijgesteld. Er is een lijst gemaakt om ervoor te zorgen dat alle belangrijke punten zoals in mijn onderzoeksopzet vermeld, werden behandeld. Er is getracht het gesprek vloeiend en informeel te laten verlopen, zodat de geïnterviewde zich op zijn gemak voelde en zoveel mogelijk vertelde. Door goed naar de participant te luisteren en op geïnteresseerde wijze door te hebben gevraagd, is de geïnterviewde de mogelijkheid geboden alles te vertellen.

Aan het begin van het interview met de verschillende deelnemers is gevraagd naar een aantal persoonlijke gegevens om een beter beeld te krijgen van de deelnemende groep. Tijdens de interviews is getracht rekening te houden met het niveau van de participant. De projectkenmerken zijn niet alleen bestudeerd door middel van bureauonderzoek, maar ook door een interview met de projectleider. Op deze manier kunnen we meer gedetailleerde informatie over het project achterhalen. Het is door deze specifieke informatie makkelijker om het verhaal van de participant te begrijpen. De interviews met de projectleiders zijn na het project afgenomen, dit geeft de projectleider de mogelijkheid uitgebreid de kenmerken toe te lichten, zonder afgeleid te worden door het naderende project. Door ook hier te kiezen voor een semi-gestructureerd interview ontstond er alle ruimte om specifieke uitleg over de doelstellingen en de motivatie voor verschillende keuzes toe te lichten.

De topiclijst van de interviews met de projectleiders bestond niet alleen bestaan uit de trefwoorden die betrekking hebben op de projectkenmerken (inhoud, gebruik van de kunstdiscipline, doelstellingen en werkwijze). Tevens werd de totstandkoming van het project besproken, waarbij centraal stond waarom en door wie het project geïnitieerd was. Naar aanleiding van deze interviews is de topiclijst voor de deelnemers ontwikkeld. De lijst met onderwerpen die tijdens het interview werden besproken is terug te vinden in bijlagen A t/m D.

5.3. Onderzoekseenheden

Binnen dit onderzoek komen er twee verschillende onderzoekseenheden aan bod, namelijk de *community arts* projecten en de deelnemers. Beide onderzoekseenheden worden binnen deze paragraaf geoperationaliseerd en nader toegelicht.

De beoogde doelgroep van een project kan zeer uiteenlopen; soms is er één specifieke groep, waar bij andere projecten verschillende doelgroepen tegelijk worden betrokken. Enkel de mensen die actief deelnemen aan een van de drie *community arts* projecten staan centraal in dit onderzoek. Deelnemers die vroegtijdig het project hebben verlaten zijn in dit onderzoek niet meegenomen.

De keuze voor een groep van enkel actieve deelnemers is gemaakt om twee redenen. Ten eerste focust het beleid van de gemeente Rotterdam en de provincie Zuid-Holland op de groep mensen die minder snel uit eigen beweging naar cultuur gaan. Het zijn mensen aan wie de cultuur laagdrempelig wordt aangeboden, zodat de kans ook groter wordt dat zij niet alleen deelnemen aan deze *community arts* projecten maar ook in de toekomst vaker deelnemen aan een culturele activiteit. Ten tweede zorgen de actieve deelnemers di voor een duidelijker beeld van de waardering en ervaring van het project. Mensen die als publiek aanwezig waren, zullen automatisch minder kunnen vertellen over de beleving, ervaring en waardering, omdat deze voor hen veel korter en daarom naar verwachting ook minder intens is. Verder is er gekozen voor deelnemers die het project hebben afgerond, aangezien deze mensen een volledig beeld hebben van het proces.

De tweede groep onderzoekseenheden zijn de drie verschillende *community arts* projecten. Deze projecten zijn gekozen omdat ze recent hebben plaatsgevonden binnen de gemeente Rotterdam. Het voordeel van deze recente projecten is dat de ervaring bij de participant nog vers in het geheugen zit. Op deze manier kan de beleving zo betrouwbaar en valide mogelijk in kaart worden gebracht. De drie verschillende projecten zijn:

1. De museumstraat
2. Van smartlap tot opera
3. Uit je klei getrokken

Per project is er geprobeerd om vijf deelnemers te interviewen. Dit is echter voor 'Van smartlap tot opera' niet gelukt waardoor er bij dit project maar vier deelnemers zijn geïnterviewd. Van elk project heeft er een interview met de projectleider plaatsgevonden.

5.3. Verwerken van data

De onderzochte periode is afhankelijk van het project. Het ene project loopt immers langer dan het andere, wat de ervaring wel zou kunnen beïnvloeden. Een langer project zou bijvoorbeeld meer binding met de kunstvorm of de groep kunnen betekenen. Als we spreken over de duur van het

project heeft dit betrekking op het gehele proces; vanaf de eerste bijeenkomst tot de dag van de uitvoering voor het publiek. De interviews zijn zo spoedig mogelijk na het project afgenomen in een vertrouwde omgeving voor de respondent. Op die manier is de beleving nog recent en kan de respondent een meer specifiek antwoord geven op de vragen.

Project	Duur proces	Einddatum project	Interview periode
De museumstraat	6 maanden	29 april	1 mei t/m 17 mei
Van smartlap tot opera	1 dag	17 juni	26 juni t/m 10 juli
Uit je klei getrokken	7 maanden	16 juni	4 juli t/m 8 juli

De gesprekken duurden gemiddeld 30-45 minuten en zijn opgenomen met een recorder. De gegevens zijn zo snel mogelijk na het interview verwerkt, maximaal een dag na het gesprek. Dit omdat ook de non-verbale communicatie en de 'toon' van het gesprek van belang zijn bij de verwerking van de informatie. Tijdens de interviews is vooral ingespeeld op wat de participant wilde vertellen over zijn beleving en waardering van het project. Als deze informatie niet voldoende was voor het onderzoek, is er doorgevraagd tot alle thema's waren behandeld. Door deze informele gesprekken verliepen de interviews soepel maar niet systematisch. Daarom is de verkregen informatie daarna thematisch gerangschikt.

5.4. Observerende Participatie

5.4.1. Inleiding

Participerende observatie wordt gebruikt om binnen kwalitatief onderzoek gegevens te verzamelen door middel van observatie in het veld. Binnen deze scriptie behelst dit voornamelijk dat, naast de diverse interviews, het project ook bezocht is, waardoor er een beter beeld ontstond van de situatie tijdens een project. De situaties zijn zo gedetailleerd mogelijk worden beschreven, waarna ze binnen hun context werden geïnterpreteerd. Door middel van deze participerende observaties kan het beeld van zowel de participant als de projectleider worden genuanceerd. Het is goed mogelijk dat een projectleider de uitvoering van het project als zeer positief beschouwde hoewel er in de praktijk een aantal dingen misgingen. Ook de participant kan bijvoorbeeld sociaal wenselijk hebben geantwoord, wat leidt tot een scheef beeld van zijn persoonlijke waardering.

5.4.2. Fases van observerende participatie

De gehele observatieperiode tijdens het onderzoek kan worden onderverdeeld in drie fasen, te weten een beschrijving-, interpretatie- en verklaringsfase. Binnen de *beschrijvingsfase* wordt een inventarisatie gegeven van personen, situaties, gebeurtenissen en handelingen, locaties en tijdsverloop. Binnen de drie projecten is tijdens de beschrijvingsfase dus zowel dieper ingegaan op de projectkenmerken als op de ervaring van de deelnemers. De projectkenmerken konden worden aangevuld en gespecificeerd, waar de ervaring van de deelnemer kon worden genuanceerd of aangevuld. De beschrijvings- en interpretatiefase lopen vaak enigszins in elkaar over omdat er tijdens het beschrijven automatisch een zekere interpretatie insluit (Baarda,2005).

Binnen de interpretatiefase is het vooral belangrijk de situatie in de context van het onderzoek te interpreteren (Baarda,2005). Hierbij is het belangrijk te filteren welke informatie wel en niet bruikbaar is voor het beantwoorden van de hoofdvraag van dit onderzoek. Zo zijn marketing en PR buiten beschouwing gelaten. In deze fase ligt de nadruk op gerichte waarnemingen en de interpretatie van de gegevens binnen de context van het onderzoek.

In de verklaringsfase kan er gezocht worden naar verklaringen voor de waargenomen verschijnselen. Deze verklaringen zijn niet alleen gehaald uit de observatie zelf, maar ook uit de interviews. De observatie en de interviews zorgen samen voor een min of meer compleet beeld van de beleving en waardering. De participerende observatie diende als aanvulling op de verschillende interviews. Aan de hand van de observatie, de interviews met de participanten en de projectleiders is geprobeerd de hoofdvraag te beantwoorden.

5.4.3. Rol in het veld

De probleemstelling, die grotendeels geënt is op de beleving en waardering van de actieve deelnemers, zou in eerste instantie logischerwijs leiden tot een rol als actieve participant. Dit bleek echter logistiek niet mogelijk en zou te veel tijd kosten. De projecten zijn daarom als bezoeker geobserveerd. Een bijkomend voordeel is dat de actieve deelnemers niet doorhebben dat er sprake is van participerende observatie.

6. Resultaten

6.1. Inleiding

De resultaten zullen systematisch per project worden weergegeven. Eerst wordt dieper ingegaan op het bureauonderzoek en het interview met de projectleider. De totstandkoming van het project zal eveneens worden behandeld omdat dit een vollediger beeld van de projectkenmerken geeft. Daarna komt de beleving en waardering van de participant aan bod. Naast de beleving van de projectkenmerken zullen er andere elementen van de beleving en waardering worden besproken namelijk: de motivatie van deelname, de verwachtingen van de participant en of er behoefte is aan het opnieuw deelnemen. Als laatste zal hier de observerende participatie aan toe worden gevoegd.

De projecten zullen worden besproken in dezelfde volgorde als eerder in de scriptie: De Museumstraat, Van smartlap tot opera, Uit je klei getrokken. De geïnterviewde participanten worden omwille van hun privacy niet bij naam genoemd.

6.2. De Museumstraat

6.2.1. De totstandkoming van het project

De Museumstraat is een project dat is opgezet als onderdeel van 'Musea in de Wijken'. Het grote overkoepelende project is gericht op het presenteren van de kunst aan zoveel mogelijk mensen in Rotterdam. De focus ligt hierbij op de mensen die niet uit eigen beweging naar het museum gaan. Deze doelgroep is aangedragen door de verschillende Rotterdamse musea die al deelnamen aan het project 'Musea in de Wijken'. De projectleider had de taak deze moeilijke doelgroep te bereiken. Het werven van actieve deelnemers verliep dan ook niet in elke straat even soepel. 'Gelukkig hebben we samengewerkt met de cultuurscouts, die veel contacten hebben in de wijken', aldus de projectleider.

6.2.2. Projectkenmerken van De Museumstraat

Inhoud

Het thema van dit project is zeer afhankelijk van het huis of eigenlijk 'museum voor een dag'. De organisatie heeft ervoor gekozen om de participant te laten meedenken over het thema. Het museum werd in een vroeg stadium door middel van een bijeenkomst gekoppeld aan een bewoner. Het was binnen deze bijeenkomst van belang te achterhalen welke bewoner iets kon toevoegen aan de collectie van het museum of wat het museum kon toevoegen aan de verhalen van de betreffende bewoner. Door het verhaal van de bewoners aan de collectie van het museum te koppelen, creëert de organisatie naar eigen zeggen 'laagdrempeligheid en herkenbaarheid' bij de bewoners maar ook bij de bezoekers van de museumstraat.

Gebruik van de kunstdiscipline

De museumstraat staat in zijn geheel in het teken van de kunst uit de diverse musea. Het gaat hierbij om foto's, beelden, schilderijen en diverse historische voorwerpen. De actieve participanten creëren niet echt een kunstproduct maar wel een 'museum voor een dag'. De collectie van het museum wordt uitgebreid met eigen voorwerpen en verhalen. De bewoners hebben ook de 'taak' om op de dag van het project als museumdirecteur op te treden waarbij ze ondersteund worden door verschillende medewerkers uit de musea. Het tonen van de kunstvoorwerpen wordt door de organisatie als een centraal onderdeel van het project gezien.

Doelstellingen

De doelstelling van dit project is gericht op het aantrekken van de toekomstige museumbezoeker, wat men tracht te bereiken door de kunstvoorwerpen op een laagdrempelig wijze aan te bieden. 'Op die manier willen we een grote groep bezoekers die normaal niet komen naar de museumstraat trekken'. De hoop van de organisatie is dat deze niet-reguliere museumbezoekers later toch een bezoek aan het museum zelf brengen. De projectleider verwacht dat deze doelstelling ook zeker behaald is. De doelstelling heeft dus voornamelijk een artistiek karakter omdat de kunstvorm centraal staat binnen dit project.

De sociale doelstellingen die je zou verwachten bij een *community arts* project werden niet door de projectleider benoemd. Nadat hiernaar werd gevraagd, vertelde ze dat het tentoonstellen van de verschillende kunstschaten aan zoveel mogelijk mensen het belangrijkste voor haar en de organisatie was. Desalniettemin was zij blij verrast door de sociale interactie die tijdens het project ontstond tussen de deelnemers en het publiek.

Werkwijze

Het project vond plaats in vier verschillende straten van Rotterdam; Brittenoord, de Dordtselaan, de Molenlaan en de Coolhaven. Er is bewust gekozen voor straten uit vier verschillende wijken van de stad en wel in het noorden, oosten, zuiden en westen: 'Zo heeft elke Rotterdammer het project dicht in de buurt'. Er is rekening gehouden met het feit dat de meeste straten niet de veiligste van Rotterdam zijn, zo is er bijvoorbeeld extra beveiliging voor de waardevolle kunstvoorwerpen.

In elke straat is er gezocht naar participanten. Hierbij ging het in een aantal gevallen om mensen die al actief waren binnen de wijk. Per locatie hebben vijf deelnemers hun eigen huis als 'museum voor een dag' ingericht in samenwerking met een van de vijf deelnemende musea. De bewoners hebben verschillende achtergronden, maar wonen in dezelfde straat. De projectleider heeft

geprobeerd een diverse groep deelnemers te bereiken om de aansluiting met het publiek eenvoudig mogelijk te maken.

De werkwijze binnen dit project was vooral gericht op het eindproduct. Elke bewoner is drie keer in gesprek geweest met de musea en heeft deelgenomen aan een *'meet and match'* bijeenkomst. Dit was de eerste bijeenkomst waarin de musea zijn verdeeld en het concept voor de dag zelf is uitgelegd. Daarna konden de deelnemers aan de slag met hun museum. Het was erg belangrijk om het verhaal van de participant te laten aansluiten op de collectie van het museum. Om dat goed te doen zijn er drie bijeenkomsten geweest: 'De eerste bijeenkomst om afspraken te maken, de tweede bijeenkomst in het museum en de derde bijeenkomst om de puntjes op de i te zetten'. De deelnemer kreeg alle ruimte om zijn verhaal te vertellen en eigen ideeën in te brengen.

Het zwaartepunt van het project lag op de dag zelf. Vooral op deze dag moest de samenwerking tussen de museummedewerker en de bewoner goed uit de verf komen om het 'museumbezoek' van het publiek zo aangenaam mogelijk te laten verlopen. Dit verliep de ene keer soepeler dan de andere keer maar in alle gevallen was de samenwerking positief. Op de dag zelf moest het huis worden ingericht, de spullen uit de collectie van de deelnemer werden tevoorschijn worden gehaald, daarnaast was het voor sommigen belangrijk hun verhaal in te studeren. Dit alles gebeurde in samenwerking met het desbetreffende museum.

6.2.3. De algemene beleving van De Museumstraat

In nemen er twintig mensen deel aan dit project waarvan er vijf zijn geïnterviewd. De keuze voor deze vijf deelnemers is gebaseerd op de bereidheid van de deelnemers tot een interview. Niet alle deelnemers hadden behoefte aan een interview. Vermoedelijk zijn de gekozen vijf deelnemers dus niet de minst enthousiaste. Binnen de resultaten zal zoveel mogelijk een algemeen beeld uiteen worden gezet, wat betekent dat de meest prominent aanwezige meningen binnen de groep participanten als meest algemeen geldig zullen worden gezien en gepresenteerd. Niettemin wordt er ook aandacht besteed aan individuele of afwijkende meningen, die evenzeer van belang kunnen zijn en met zulke kleine deelnemersaantallen niet kunnen worden genegeerd.

Motivatie & Verwachting

De motivatie om deel te nemen valt voor de participanten over het algemeen uiteen in twee redenen. Een aantal deelnemers deed mee uit nieuwsgierigheid. Ze waren benieuwd hoe de activiteit zou verlopen, wie ze over de vloer krijgen en wat er allemaal zou gebeuren. 'Het gluren bij de burens effect' wat aan de nieuwsgierigheid voor dit project vast zit, heeft zeker tot enthousiasme voor deelname geleid. Daarnaast is een aantal deelnemers direct door de cultuurscout benaderd. De

mensen van de organisatie, met name de cultuurscouts, hebben veel contacten in de wijk waardoor ze een vermoeden hadden wie er eventueel deel zou willen nemen aan dit project. Deze mensen waren vaak al actief binnen de wijk en vinden het belangrijk om een bijdrage te leveren aan een positieve leefomgeving. Een aantal participanten gaf ook aan dat ze het imago van hun straat wilden verbeteren: 'Wij vinden; als je in een gezellige wijk wilt wonen dan moet je er ook iets voor doen'. Een stel uit Brittenoord zei; 'In een tijd van bezuinigingen is het belangrijk je steentje bij te dragen aan de maatschappij'. Deze citaten suggereren dat er een maatschappelijk belang wordt erkend door de deelnemers. Deze motivatie zal samenhangen met het type deelnemers dat is gerekruteerd, namelijk personen die veelal reeds actief waren in hun wijk.

Deze respondenten hadden geen of nauwelijks verwachtingen van het project. Het was immers de eerste keer dat het project plaatsvond. Niemand kon goed inschatten wat er op de dag zelf ging gebeuren en hoe het proces zou verlopen. Wel had een aantal respondenten wat angst voor het ontvangen van veel vreemde mensen in hun eigen huis, zoals deze man, woonachtig op de Dordtselaan: 'Ik was bang dat er veel mensen in de keuken zouden komen'. Een man uit Brittenoord had in eerste instantie zijn bedenkingen: 'Je eigen huis, vreemde mensen, je weet toch niet wat er gaat gebeuren'. De straten staan niet bekend als de beste straten van Rotterdam en daar zijn de participanten zich wel degelijk van bewust. 'We wonen nou eenmaal niet in Hilligersberg' aldus een jong echtpaar uit IJsselmonde. Dit neemt niet weg dat alle participanten met plezier hebben uitgekeken naar de start van het project.

Inhoud

Het thema van het project viel bij bijna alle participanten zeer in de smaak, mede doordat ze hier zelf een bijdrage aan hebben kunnen leveren. Door het kiezen voor een thema dat aansluit op de belevingswereld van de deelnemer, werd de dag als zeer positief ervaren. 'Het was ontzettend leuk om mensen een keer positieve verhalen over mijn werk in het buitenland te vertellen'. Deze man heeft jaren gewerkt in verschillende ontwikkelingslanden. Hij kon door middel van de kunst uit het onderwijsmuseum die toegespitst was op het vak aardrijkskunde, vertellen over de belevenissen tijdens het wonen en werken in verschillende ontwikkelingslanden.

Het fotomuseum was op de Brittenoord te gast bij een echt Rotterdams gezin. De vader is fan van Feyenoord en het gezin heeft een hechte band met de stad Rotterdam. Het foto museum heeft passend bij dit gegeven, foto's uit hun collectie meegenomen en in het huis van de familie tentoongesteld. De deelnemers gingen gemakkelijk in gesprek met het publiek omdat ze graag spraken over hun liefde voor kunst in relatie tot de kunst. Het was voor sommige deelnemers verrassend dat ze affiniteit hadden met de collectie van het museum, al was de connectie niet overal even

gemakkelijk te vinden. De actieve participant zorgde door zijn enthousiasme voor een tevreden publiek.

Gebruik van de kunstdiscipline

In dit project wordt er dus geen kunstproduct gecreëerd, maar 'een museum voor een dag'. De meeste participanten geven aan in het algemeen weinig affiniteit te hebben met de kunst en musea. Zo geeft een stel uit de Brittenoord aan: 'We gaan eigenlijk heel weinig naar culturele dingen, vroeger gingen we er weleens heen maar niet vaak'. Wel zijn ze erg gecharmeerd van de manier waarop de kunst toegankelijk wordt aangeboden. De deelnemers vonden het leuk om zelf na te denken over hoe het museum vorm moet krijgen en welke verhalen het meest geschikt zijn voor de participant. De museummedewerker heeft bij de participant thuis gekeken op welke manier hun collectie kon aansluiten bij de verhalen of voorwerpen die de participant al in huis had. De ene keer verliep dit proces gemakkelijker dan de andere keer: 'Toen de museummedewerker zag dat ik veel muziekinstrumenten in huis had, heeft zij voor het Montessori thema gekozen'. In dit geval gaf de participant aan dat het thema vooral door de medewerker is gekozen. Een respondent uit Delfshaven heeft zelf het thema aangedragen: 'De museummedewerker vroeg wat aansprak en wat ik leuk vond'.

Doelstellingen

Het aanbieden van de kunst op een laagdrempelige wijze is in dit project een middel om meer bezoekers naar het museum te trekken. Dit is voor de participanten tijdens het project zeer geslaagd. Zonder dit project zouden zij nooit naar het museum zijn gegaan om deze kunst te bekijken. Geen van de participanten geeft echter met veel enthousiasme aan in de toekomst meer naar het museum te gaan: 'Misschien gaan we nog weleens een keer', 'Het zou kunnen dat we nog eens gaan'. Kortom het project heeft ervoor gezorgd dat er een museumbezoek heeft plaatsgevonden maar het is niet heel waarschijnlijk dat deze trend zich voortzet.

Alle participanten twijfelden stuk voor stuk of de participatiegraad werkelijk is verhoogd. Deze mensen leken volgens de ondervraagde participanten op redelijk vaste museumbezoekers: 'De mensen waren vooral bejaard en gaan volgens mij vaak naar het museum'. Ook werden er weinig buurtbewoners herkend tijdens de dag van het evenement: 'We hadden verwacht dat er veel burens zouden komen, dit was niet zo. Ik zag alleen de mensen van beneden'.

Werkwijze

De werkwijze van de museummedewerkers viel zeer in de smaak bij de participanten: 'Werken met de vrouw van het onderwijsmuseum was erg prettig, ze wist er veel vanaf en maakte ons erg enthousiast'. Een andere geïnterviewde was erg te spreken over de samenwerking met het Maritiem Museum: 'Hij luisterde goed naar mijn verhaal en wist daarbij de passende stukken uit zijn collectie te vinden. Omdat ik bij de mariniers heb gewerkt, hadden we een gezamenlijke passie, dit maakte de gesprekken wat diepgaander'. Het enthousiasme van de medewerkers van het museum waarmee is samengewerkt in het voortraject en op de dag zelf werd als zeer positief ervaren. Door dit enthousiasme zijn de participanten de collecties uit de musea meer positief gaan benaderen. 'De medewerkster van het museum heeft ons kennis laten maken met iets waarvan we eerst niet wisten hoe leuk het was' aldus een geïnterviewd echtpaar.

Binnen het voortraject was er een ontmoetingsbijeenkomst met alle deelnemers en alle musea. Hierin werd gekeken wie er goed bij welk museum paste. Door de grote kennis van de museummedewerkers was het eenvoudig om te zoeken naar kunstvoorwerpen die aansluiten bij de belevingswereld van de participant. 'Het was erg leuk dat het fotomuseum niet alleen foto's van de geschiedenis van Rotterdam, maar ook een aantal foto's en spullen van Feyenoord had meegenomen' aldus een enthousiaste Feyenoord fan uit de Brittenoord. Over het algemeen werd de ruimte voor eigen inbreng door alle participanten erg gewaardeerd.

De duur van het project werd als 'lang genoeg' aangemerkt door de participanten. De dag zelf duurde voor bezoekers van 12.00 tot 17.00 maar de actieve participanten waren de hele dag in touw. Dit werd als zeer plezierig maar tevens lang genoeg beleefd: 'Aan het einde van de dag was ik zeer moe en had ik een hele leuke dag gehad'. Op het proces waren weinig opmerkingen behalve dat het aantal contactmomenten soms als weinig is ervaren. Dit kwam omdat de tijd tussen de eerste bijeenkomst en de dag van het project vrij lang was. Hierdoor voelden sommige participanten zich minder betrokken: 'Doordat er weinig contact was met de organisatie, vroeg ik me op een dag af of het project nog wel door ging'. De locatie viel bij vrijwel iedereen zeer in de smaak, de participanten beleven de intimiteit, laagdrempeligheid en toegankelijkheid van hun eigen woonhuizen als zeer plezierig. 'Door het museum bij ons thuis te organiseren, wordt het wel makkelijk te bereiken, ook voor oudere mensen', 'Het is wel spannend, maar ik voel me trots dat ik mijn huis mag laten zien aan de buurt'.

Herhaling

De angst die er van te voren heerste voor het gevaar van vreemde mensen in je huis, heeft de organisatie professioneel verholpen. 'Ze hadden het uiteindelijk goed geregeld met een bewaker

voor de deur' aldus een participant die de samenwerking met het Maritiem Museum is aangegaan. Het door het Maritiem Museum meegebrachte boek was immers zeer kostbaar. Ook een deelnemer op de Dordtselaan gaf aan: 'Doordat er niet heel veel mensen tegelijk in huis mochten, werd het niet te druk'. Dit gaf hem daardoor niet het gevoel dat de situatie niet meer te overzien was. Iedere respondent geeft aan dat hij of zij graag opnieuw zou meedoen. De reden hiervoor konden zij niet direct geven als ik hiernaar vroeg. Uit het gehele gesprek bleek wel dat het vertellen van het persoonlijke verhaal door middel van de museumobjecten voor iedereen erg prettig was. Daarnaast speelde er een stukje trots mee, trots op de straat, trots op het huis en trots op de familie.

6.2.4. Observerende Participatie van De Museumstraat

Tijdens het bezoek aan de museumstraat zijn mij een aantal dingen opgevallen die soms de algemene beleving van de participant of de projectkenmerken bevestigen en soms enigszins nuanceren. Achtereenvolgens zal ik, zoals in de methode toegelicht, de beschrijvingsfase, interpretatiefase en de verklaringsfase toelichten. De observerende participatie heeft plaatsgevonden op drie van de vier dagen van het project.

De deelnemersgroep was een aardige dwarsdoorsnede van de bevolking, hoewel er geen mensen van allochtonen afkomst meewerkten. De groep bevatte verder hoogopgeleiden, laagopgeleiden, werklozen, arbeiders, politici, jonge mensen, oude mensen etc.

Wat in en om de locatie opviel, was de semiprofessionele organisatie op de dag zelf. Doordat de organisatie vrij klein is en met vrijwilligers werkt, verliepen sommige dingen chaotisch en konden er onduidelijkheden ontstaan die de beleving en waardering voor de participant mogelijk hebben beïnvloed. Zo moest er op de zaterdag een vrijwilliger worden weggestuurd die zich had misdragen. Dit zorgde voor wat onrust bij de actieve deelnemers en de vrijwilligers. Tevens was er voor de actieve deelnemers geen lunch verzorgd. Dit was geen ramp, maar leidt wel tot wat onduidelijkheid over wat en wanneer er gegeten kon worden. Daarnaast was het door de enorme drukte voor sommige deelnemers niet mogelijk bij de andere huizen te gaan kijken. Als hier meer en duidelijker over was gecommuniceerd, hadden ze ook het project als 'bezoeker' kunnen meemaken.

Aan de andere kant zorgde de persoonlijke sfeer binnen een kleine organisatie ook voor een meer persoonlijke behandeling van de participanten, wat een positief effect zou kunnen hebben op de beleving en waardering. De samenwerking tussen de participant en het museum verliep in de meeste gevallen zeer voorspoedig. In een aantal gevallen trad het museum veel meer op de voorgrond dan de participant. De medewerkers van het onderwijsmuseum en het fotomuseum deden dit voornamelijk op de Dordtselaan. De museummedewerkers waren veel aan het vertellen

terwijl de bewoners nergens te bekennen waren. Een slechte samenwerking hoeft hiervoor geen verklaring te zijn.

Er zat veel verschil in enthousiasme tussen de verschillende deelnemers. Over het algemeen vond iedereen het leuk maar er was duidelijk te zien welke personen in hun element waren tijdens het project en welke hier iets minder goed op hun plek waren. Een aantal deelnemers praatte honderduit met de bezoekers, waar anderen zich minuten lang in de keuken bevonden. Soms waren er hele gezinnen enthousiast in gesprek met de bezoekers waar in andere gevallen een gedeelte van het gezin niet aanwezig was. Dit kwam in sommige gevallen door andere verplichtingen, maar er waren ook gezinsleden van de deelnemers die niet achter dit project stonden. Tijdens een gesprek met actieve deelnemer op de Dordtselaan werd duidelijk dat ze er eigenlijk niet zoveel zin in had; ze vertelde dat ze het voornamelijk druk had met eigen werkzaamheden en die hadden eigenlijk prioriteit.

De interactie tussen het publiek en de actieve participanten was het meest positief tijdens de observerende participatie. De participanten hadden duidelijk plezier en lol in het praten over hun leven met andere mensen die hier ook oprecht in geïnteresseerd waren. Het aantal bezoekers is, met inbegrip van het feit dat het de eerste keer is, niet tegengevallen. Er waren weliswaar momenten dat huizen even leeg waren, maar over het algemeen waren er steeds minimaal drie tot acht bezoekers binnen. Deze bezoekers bleven echter niet allemaal even lang. De huizen zijn vrij klein waardoor enkel kijken naar de objecten niet heel veel tijd in beslag nam. Door ze daarnaast te informeren en verhalen te vertellen, hield men de bezoekers langer vast, al was niet elke bezoeker even gecharmeerd van deze aanpak. Over het algemeen leken de bezoekers veel plezier te beleven tijdens de verschillende dagen.

De algemene beleving kun je bij dit project aanmerken als positief. De sfeer en de interactie met het publiek zijn tijdens de observerende participatie als meest positief opgemerkt. Het werken met de vrijwilligers en de kleine organisatie maakte de dag soms wat chaotisch. Het meest opvallend was het wisselde enthousiasme van de deelnemers, de ene deelnemer had het duidelijk meer naar zijn zin dan de andere deelnemer.

6.3. Van smartlap tot opera

6.3.1. De totstandkoming van het project

Het project 'Van smartlap tot opera' vond in 2008 voor het eerst plaats als onderdeel van de Operadagen Rotterdam. Het heeft daardoor meegelift op de publiciteit van de operadagen en was vanaf het begin al zeer succesvol. Tot op heden is 'Van smartlap tot opera' nog steeds onderdeel van de Operadagen, hoewel het project altijd al een eigen organisatie heeft gehad. Anna Paerel is de

bedenker van dit evenement, bijgestaan door Leny Vos. Anna had vroeger haar eigen café in Rotterdam waar veel artistieke mensen over de vloer kwamen waaronder de leiding van het Philharmonisch Orkest die met een suggestie voor de locatie kwam. Door deze locatie samen te voegen met het beeld wat Anna Paerel in haar hoofd had, ontstond langzaam het muzikale meezingevenement. Een aantal enthousiaste buurbewoners bracht in samenwerking met de cultuurscout Van Smartlap tot Opera in de praktijk.

6.3.2. Projectkenmerken Van Smartlap tot Opera

Inhoud

Het thema van het project zit hem niet alleen in het samenkomen van twee totaal verschillende muziekstijlen maar ook in de samenkomst van de Crooswijkers en Kralingers op de Koeweide. Het gaat voor de organisatie dan ook om het streven naar een groot en gemengd publiek dat elkaar kan ontmoeten en vooral leren kennen tijdens het meezingen: 'De mensen uit Kralingen, die normaliter meer op opera gesteld zijn, maken kennis met de Crooswijkers en hun smartlappen. De Crooswijkers maken kennis met de Kralingers en hun opera liederen'. Het gemiddelde aantal deelnemers is ongeveer duizend mensen. Op de dag zelf komen de bezoekers aan rond een uur of 13.00, wanneer ze rustig op het veldje plaats kunnen nemen. Ze krijgen krantjes uitgedeeld waarin de teksten staan, zodat iedereen naar behoefte mee kan zingen. De tijd tussen de aankomst en de start van het programma is bewust erg lang gehouden om mensen de tijd te geven elkaar te ontmoeten en met elkaar te praten voor het programma begint. Zowel het zingen als het ontmoeten hebben een centrale plaats binnen het evenement.

Gebruik van de kunstdiscipline

Van Smartlap tot Opera is een project waar twee verschillende muziekgenres centraal staan: smartlap en opera. Er wordt samengewerkt met verschillende amateurkoren uit Rotterdam en omstreken waaronder Het Rotterdams Operakoor, smartlappenkoor De Hoekse Tranentrekkers, Operettekoor Irene en vele andere. Daarnaast zijn er twee solozangers die opera vertolken en één die zich toelegt op de smartlappen. Het meezingen door de deelnemers is een van de belangrijkste dingen deze middag: 'Iedereen zingt mee: jong, oud, arbeiders, elite, ze zijn er allemaal', aldus de projectleider. Het gaat om het plezier dat ontstaat tijdens het zingen, de kwaliteit van de zang doet niet ter zake. Centraal staat de laagdrempeligheid van de muziek en het meezingen: 'Meezingen is binnen Van smartlap tot opera zeer belangrijk'. Het gaat om de kennismaking met de muziek en met elkaar. Er is gekozen voor bekende opera melodieën omdat het publiek door de herkenbaarheid

sneller met de liederen meezingt. Ook bij de smartlappen wordt er gezocht naar goede meezing nummers die enigszins herkenbaar zijn.

De projectleider geeft aan dat het uitkiezen van repertoire een van de moeilijkste dingen is, zeker omdat het evenement al enige jaren bestaat. De voor de hand liggende liederen zijn al een keer de revue gepasseerd, wat het zoeken naar meezingrepertoire moeilijker maakt. Het is niet zo dat liederen maar een keer op het festival gezongen mogen worden maar er wordt ieder jaar gestreefd naar een nieuwe samenstelling van liederen. Ook binnen de organisatie waar zowel opera als smartlap liefhebbers inzitten, lopen de meningen uiteen over de keuze van het repertoire.

Doelstellingen

De doelstelling van dit project is in een zin samen te vatten: 'Door het met elkaar zingen, elkaar ontmoeten'. De projectleider geeft aan dat zowel het zingen als het ontmoeten zeer belangrijk zijn binnen dit project. Het gaat in de basis om de ontmoeting tussen Kralingers en Crooswijkers die kennis maken met de smartlap of de opera. De organisatie gaat er grofweg vanuit dat de Crooswijkers het meest houden van smartlap en de Kralingers van opera liederen. De organisatie wil mensen kennis laten maken met zaken waar ze voorheen nog geen kennis van hadden genomen. Dit kan de opera of smartlap zijn maar ook een nieuwe groep mensen die je in het dagelijks leven niet zou ontmoeten. Deze doelstellingen bevatten zowel artistieke als sociale elementen en er wordt getracht deze te realiseren door een sfeervolle middag vol muziek en meezingen te organiseren waar zowel Kralingers als Crooswijkers zich thuis voelen.

Werkwijze

Het festival vindt plaats in de Rotterdamse wijk Crooswijk op de Koeweide. Deze locatie is geïnitieerd door de artistiek leider van het Philharmonisch orkest vanwege de drie statige pandjes aan de kop van het plein. Hij vond dit een zeer geschikte locatie om opera op te voeren. De organisatie van de Rotterdamse Operadagen was om een andere reden gecharmeerd van de locatie. Zij hebben als voornemen opera meer in de wijken aan te bieden. Op die manier wil de organisatie van De Operadagen mensen die normaliter geen opera bezoeken enthousiast maken voor de muziek. Het festival is een echte traditie geworden en niet meer uit Crooswijk weg te denken. Binnen het project worden twee totaal verschillende muziekstijlen bijeengebracht op een locatie die niet altijd als positief in het nieuws naar voren komt.

De werkwijze bij 'Van smartlap tot opera' is zeer productgericht, mede omdat het project maar een dag duurt. De organisatie heeft vanzelfsprekend een aantal voorbereidende bijeenkomsten om het evenement te organiseren, maar hier zijn de actieve participanten nog niet bij aanwezig. De

organisatie bestaat voor een groot deel uit mensen die in de wijk wonen en zich allemaal betrokken voelen bij de wijk en wat er gebeurt. Mede vanwege die betrokkenheid is het makkelijker voor de organisatie om zich te verplaatsen in de deelnemers. Deze deelnemers komen echter pas op de dag van het evenement in beeld.

De dag begint voor de organisatie heel vroeg met de inspectie van het Slachthuisterrein dat samen met de bewonersgroep wordt schoongemaakt. Daarna worden de koren ontvangen en de Meezingkranten uitgedeeld. Het programma begint om 15.00 uur maar de bezoekers zijn eerder welkom als zij alvast willen genieten, picknicken of een goed plaatsje bemachtigen. Er zijn ook eettentjes waar verschillende hapjes te verkrijgen zijn. Het evenement is gratis toegankelijk en de organisatie staat de hele middag klaar om iedere vraag te beantwoorden.

Er is in zekere zin geen sprake van een samenwerking tussen de participant en de zangers en koren; zij geven immers geen zangles aan de actieve participanten. Toch proberen de optredende artiesten om het publiek aan te sporen tot meezingen door middel van een uitbundig en extravert optreden. De organisatie deelt krantjes uit waar de teksten in staan en zorgt voor een open sfeer. In die zin zou je kunnen zeggen dat de omstandigheden dermate laagdrempelig worden gemaakt dat de drempel om mee te zingen zo laag mogelijk is.

6.3.3. De algemene beleving Van smartlap tot opera

Tijdens 'Van smartlap tot opera' is er een grote groep actieve deelnemers. Deze mensen zingen samen tijdens een middag vol opera en smartlappen. Van deze groep zijn er vier respondenten geïnterviewd over hun beleving en waardering van de middag. Het vinden van de respondenten was niet gemakkelijk. Naar verwachting is de binding tussen de respondent en het evenement kleiner omdat de duur maar een middag is. Als je in een langer proces hebt deelgenomen aan een project, ben je hier trots op. Deze mensen hadden weinig behoefte naderhand nog te praten over het evenement. Ze gingen voornamelijk voor de gezelligheid en de sfeer.

Motivatie & Verwachting

De goede sfeer is de grootste stimulans om ieder jaar weer te gaan. Elke geïnterviewde participant was al eens eerder bij Van Smartlap tot Opera geweest en voor de meesten is het bezoek aan de Koeweide een traditie. Zo zei een man van 81 uit Capelle aan de IJssel: 'Zelfs nu ik niet meer in de wijk woon, kom ik elk jaar terug. Het is een traditie die ook nostalgie oproept bij mij'.

Iedere ondervraagde participant had eerder deelgenomen aan het project. De participanten hoopte vooral dat het net zo leuk werd als voorgaande jaren. Wel waren ze benieuwd hoeveel publiek er nu op af zou komen gezien het feit dat het project eerst was uitgesteld vanwege de regen.

Dit viel een vrouwelijke participant niet tegen: 'Het aantal mensen is best groot ondanks het uitstellen'. De participanten hoopten dat er niet veel was veranderd aan de opzet van de middag: 'Hopelijk wordt het net zo gezellig als voorgaande jaren'. Opvallend was dat niemand zijn verwachtingen uitsprak over het te verwachten programma van de middag.

Inhoud

De kennismaking met opera, smartlap en met elkaar is het centrale thema bij 'Van smartlap tot opera'. De ondervraagde deelnemers zijn allen te beschrijven als mensen uit de arbeidersklasse, voornamelijk afkomstig uit Crooswijk. De meeste ondervraagden hebben het evenement samen beleefd met vrienden die ze elk jaar tijdens het evenement ontmoeten. Ze spraken allen zeer positief over de sfeer tijdens de middag waar voor hen het sociale aspect het meest belangrijk was. Een wat oudere man gaf aan ieder jaar te genieten met dezelfde mensen als voorheen: 'Ieder jaar kom ik hier dezelfde koppen tegen. Het is leuk om elkaar te zien en weer eens wat anders te doen dan alleen thuis zitten'. Naast een ontmoetingsplek, is het evenement dus ook een manier om onder de mensen te komen. Zo ook voor een man die in de buurt van de Koeweide woont: 'Sinds de dood van mijn vrouw moet ik dingen blijven doen, dit zorgt voor plezier met andere mensen'. De kennismaking met de twee muziekstijlen is een ander beoogd thema van de organisatie. Dit is echter voor geen van de geïnterviewde participanten meer een kennismaking omdat ze het evenement eerder bezocht hebben. Iedere participant heeft een duidelijke voorkeur voor opera: 'Heel duidelijk ligt mijn voorkeur bij opera, het gevoel bij die muziek kan ik niet beschrijven'. Smartlap werd eveneens gewaardeerd, maar opera kwam voor alle ondervraagde op de eerste plaats. Een deelnemer zei hierover 'Smartlappen zijn gezellig maar opera is echt mooi'.

Gebruik van de kunstdiscipline

Opvallend aan de vragen over het gebruik van de discipline was dat geen van de participanten heeft meegezongen. Niemand wilde of durfde die middag echt mee te zingen met de verschillende liederen. 'Ik durf niet mee te zingen, dan sta ik voor aap', aldus een participant uit Crooswijk. Een andere deelnemer waardeerde vooral het luisteren: 'Ik kom niet specifiek om te zingen maar om te genieten van de muziek'. Zoals gezegd vonden de participanten de operalieder over het algemeen het mooist en de manier waarop deze gebracht zijn, maakte ze herkenbaar en prachtig. De smartlappen werden vooral gewaardeerd vanwege het 'thuis in Rotterdam gevoel'. Er was veel waardering voor de muziek op die middag. Het heeft een aantal participanten ontroerd: 'Wat moet een mens zonder muziek? Muziek ontroert me, muziek ontroert veel mensen'.

De kwaliteit van de groep kunstenaars bestaande uit een smartlapzanger, operazangers en een aantal koren, werd door sommige participanten in twijfel getrokken. Een voormalig bewoner van de wijk zei hierover: 'Ik heb weleens betere zangers gehoord maar dat maakt me eigenlijk ook weer niet zoveel uit'. Een andere participant was het hiermee eens: 'Het gaat niet om de kwaliteit van de zang. Het gaat om de gezelligheid en het gevoel van de muziek en dat werd goed overgebracht'.

Doelstellingen

De doelstellingen hebben betrekking op het samen zingen en het elkaar ontmoeten tijdens de middag. De participanten staan zeer positief tegenover de open sfeer waardoor ze makkelijk contact maken met de andere bezoekers: 'Je kunt met iedereen een leuk gesprek beginnen, er valt nooit een onvertogen woord en het is gewoon gezellig'. De open sfeer wordt door verschillende participanten uitvoerig beschreven. Zo zegt een man uit Crooswijk: 'Ik hou van de openheid, van de gezelligheid, zo kom ik onder de mensen'. De goede sfeer zorgde ervoor dat een vrouw het evenement ieder jaar bezoekt: 'Ik ben gestimuleerd door mijn ouders om te gaan. Door de gezelligheid, de lieve mensen, kom ik nu elk jaar'.

Het meezingen wordt als veel minder relevant ervaren, de participanten hebben dit ook niet gedaan. Zo zei een vrouw van middelbare leeftijd: 'Het is gewoon gezellig, zingen of niet zingen, de muziek is prachtig'. Er was een man die echt niet mee durfde te zingen: 'Dat doe ik niet hoor, dan springen de ramen hier op het plein'. De geïnterviewde participanten vonden allen wel dat het samen zingen een goede sfeer opleverde.

Werkwijze

De laagdrempeligheid van de melodieën van zowel de smartlappen als de operaliederen wordt erg gewaardeerd: 'De korte stukjes van de opera's zijn allemaal heel herkenbaar, je gaat gelijk meebewegen met de muziek', 'Een smartlap is toch een lied wat me aan vroeger doet denken, het is nostalgisch'. Daarnaast wordt er met zeer veel bewondering geluisterd naar de muziek: 'Het is prachtig om zoveel koren samen te horen zingen'. De kwaliteit wordt zoals eerder genoemd soms in twijfel getrokken, maar dat maakt het genieten er niet minder om. De mannelijke solist werd door iedereen geprezen om zijn goede stem. De vrouwelijke solist zong volgens sommige participanten wat hoog en schel. Opgemerkt werd de minimale interactie tussen de solisten en het publiek: 'Als er meer stimulans was gekomen van de solisten, hadden er misschien meer mensen durven meezingen'. Aan de andere kant noemde een participant het de Rotterdamse nuchtere mentaliteit: 'Rotterdammers zingen niet per se mee, die werken, luisteren en doen gewoon normaal'.

De locatie werd in dit project vooral als ‘herkenbaar’ benoemd en sluit goed aan bij de wensen van de deelnemers. Het plein is voor de meeste participanten dicht bij huis en de drie statige pandjes worden erg gewaardeerd. De vraag naar de duur van het project leverde geen negatieve reacties. Het proces duurt slechts een dag maar geen van de participanten suggereerde dat een langer project beter of fijner is.

Herhaling

Een kleine greep uit de verschillende citaten waaruit blijkt dat alle geïnterviewde bezoekers graag opnieuw deelnemen aan het project: ‘Van Smartlap tot Opera is voor mij een traditie’, ‘Ik ga elk jaar en zal altijd blijven gaan’, ‘Ik ga elk jaar want dan zie ik vrienden weer’. Kennelijk slaagt dit evenement er goed in om een vaste plek te veroveren in de agenda’s van de participanten.

6.3.4. Observerende Participatie

Het bezoek aan ‘Van Smartlap tot Opera’ maakte een aantal dingen duidelijk die door de korte duur van het evenement niet duidelijk werden uit de interviews met de actieve deelnemers. Het evenement moest dit jaar worden uitgesteld vanwege de regen. Het veld was naar schatting voor 60 procent gevuld. Het vaste publiek was blijkbaar tijdig op de hoogte van de verplaatste datum en heeft opnieuw de moeite genomen om het festival te bezoeken.

De mensen leken zich erg op hun gemak te voelen en waren zich zeer bewust van wat er zou gaan gebeuren. Dit was goed terug te zien aan het gemak waarmee mensen het terrein betreden, op het gras gingen zitten en met elkaar gingen praten. Er heerste een zeer gemoedelijke sfeer waar geen onvertogen woord viel. Door de organisatie werden papieren kleedjes uitgereikt waardoor mensen zonder al te veel schroom ook op het gras gingen zitten. Toch was het naar schatting om het veld heen in verhouding nog wel drukker. Het was niet meer mogelijk om vanaf de zijkanten van het veld goed uitzicht op het podium te hebben, zo vol stond het daar. Waarschijnlijk was het voor de participant toch minder eng om langs de kant te blijven staan, dan om op het gras te gaan zitten.

Het publiek bestond voor het grootste gedeelte uit mensen die naar verwachting uit de buurt zelf kwamen. Ze zagen er zeer volks uit en spraken op enthousiaste en luidruchtige wijze met elkaar. Waarschijnlijk is dit een groot deel van de ‘harde kern’ die elk jaar terug komen op het festival. Er was een aantal gezinnetjes en mensen van buitenlandse afkomst, deze mensen kwamen waarschijnlijk meer om een dagje met het gezin te genieten. Zij bevonden zich veel op het veld met hun gezin en de kinderen waarbij er weinig ruimte was voor het ontmoeten van nieuwe mensen. Er waren ook mensen uit Kralingen aanwezig te herkennen aan de meer hoogwaardige kledij en de relatief nettere manier waarop ze met elkaar praatten. Het was duidelijk te zien dat een aantal

mensen elkaar 'ontmoette' op het terrein. Een aantal mensen omhelsde elkaar innig waarna ze samen verder optrokken. Of ze elkaar al lang niet gezien hadden, was natuurlijk lastig te achterhalen, maar het evenement was in ieder geval een mooi moment voor velen om elkaar te ontmoeten en met elkaar te genieten. Uit de observerende participatie kwam niet duidelijk naar voren dat de mensen uit Kralingen ook echt contact maakte met de mensen uit Crooswijk, al werd dit wel door de organisatie beoogd.

Iedereen ontving bij aankomst een kleedje en een krantje waar de teksten in stonden om mee te zingen. De organisatie was bereid om elke vraag te beantwoorden en zeer behulpzaam. Wat erg opviel was dat het meezingen niet uit volle borst werd gedaan, hoewel je weldegelijk mensen hoorde. Zodra de muziek startte, werden de mensen wel oplettend maar begonnen zij niet per definitie serieus mee te zingen. Wel genoten ze duidelijk van de muziek wat je kon aflezen aan de tevreden gezichten. Opvallend was het grote aantal koren wat er meezong op deze dag. Je zou kunnen zeggen dat dit voor veel enthousiasme kan zorgen, maar er leek toch een mediërende figuur te ontbreken die het publiek had kunnen aansporen tot meezingen. Dan zou de deelnemer zich meer persoonlijk betrokken voelen bij het evenement. Nu was er weinig contact tussen de mensen en de kunstenaars.

Het gekozen repertoire, bestaande uit het laagdrempelige smartlappen en bekende opera melodieën, spoorden wel aan tot meezingen. Zodra er een melodie werd herkend, begonnen de mensen mee te deinen en te neuriën. Zoals eerder genoemd, zong niet iedereen mee maar je zag aan de geïnteresseerde houding dat de muziek weldegelijk in de smaak viel.

Wat de motivatie is voor mensen om deel te nemen aan dit project, kan uit de observerende participatie niet volledig worden verklaard. Wel zullen veel mensen komen omdat ze dit traditioneel doen. Dit hangt samen met de verwachtingen die dus ieder jaar weer opnieuw worden bevredigd. Daarnaast wonen er in Crooswijk mensen die relatief weinig te besteden hebben. Dit gratis evenement is een uitkomst voor gezinnen om gratis te genieten van muziek en van elkaar.

Het meest positieve punt van deze middag was de sfeer. Het meezingen nam echter een minder centrale plek in dan van te voren was verwacht. De deelnemers leken ook niet altijd even enthousiast over het meezingen. De organisatie was zeer behulpzaam maar het contact tussen de zangers en de participanten was niet echt aanwezig. Dit maakte dat de beleving van de kunstvorm echt minimaal aanwezig was.

6.4. Uit je klei getrokken

6.4.1. De totstandkoming

Uit je klei getrokken is een toneelstuk dat wordt gespeeld op verschillende locaties in de deelgemeente Rozenburg. Het project is tot stand gekomen vanuit een innerlijke artistieke en een maatschappelijke noodzaak. De projectleider is afkomstig uit voormalig Joegoslavië en op jonge leeftijd verhuisd naar Nederland. Het thema ‘waar kom je vandaan?’ heeft voor haar altijd een centrale rol in het leven gespeeld. Dit *Community arts* project was hiervoor een platform.

Rozenburg was tot voor kort een zelfstandige gemeente, maar hoort nu bij Rotterdam. Deze gebeurtenis zorgde voor veel discussie onder de Rozenburgers. Er waren veel voorstanders, maar ook veel tegenstander. Deze tegenstanders waren bang voor het verliezen van identiteit en aandacht voor Rozenburg vanuit de politiek. Deze maatschappelijke gebeurtenis heeft de projectleider gekoppeld aan haar persoonlijke vragen over het ‘ergens thuis horen’. Door het ontstaan van een deelgemeente rezen er vragen zoals; wanneer ben je een echte Rozenburger, wie hoort erbij en wie niet.

6.4.2. Projectkenmerken Uit je klei getrokken

Inhoud

Op verschillende plekken in Rozenburg wordt een toneelstuk opgevoerd met het overkoepelende thema: ontworteling. De vraag waar je thuis hoort staat hierbij centraal. De deelnemersgroep is ontzettend divers, de leeftijden liggen tussen de 21 en de 81 jaar oud. Iedereen uit de groep woont in Rozenburg maar niet allen zijn er geboren. Sommige mensen komen uit Nederland maar er zijn ook mensen die uit het buitenland moesten vluchten en in Rozenburg terecht zijn gekomen.

Naast het thema ‘waar hoor je thuis’ staat de eenwording van Rozenburg en Rotterdam centraal. Het is niet het hoofdthema maar wel een aanleiding waarop het toneelstuk is gebaseerd. Door deze samenvoeging ontstonden er discussies in de maatschappij over de echte Rozenburger en de ‘import’ Rozenburger. Deze discussie krijgt een platform via het toneelstuk over en door Rozenburgers.

Door te kiezen voor een thema wat goed paste bij de projectleider, kon zij dit overdragen op haar groep deelnemers. Iedere deelnemer had op zijn manier iets met dit thema waardoor de projectleider verschillende verhalen ontlokte die zeer bruikbaar waren voor het toneelstuk. Uit alle waargebeurde verhalen ontstond het stuk. De deelnemers leerde op een artistieke manier hun eigen verhaal te vertellen.

Gebruik van de kunstdiscipline

Het project 'Uit je klei getrokken' is een toneelstuk waarbij de discipline toneel centraal staat. Deze discipline dient als middel om de verhalen van de Rozenburgers te vertellen op een korte, laagdrempelige en herkenbare wijze. Er ging een lang repetitieproces vooraf aan de uitvoering van de serie voorstellingen. Dit proces begon met het vertellen van verschillende persoonlijke verhalen over Rozenburg. Tijdens het repetitieproces is er hard gewerkt om de deelnemers vertrouwd te laten worden met het spelen en het uitspreken van een tekst. Geen van de deelnemers had vooraf enige toneelervaring, maar dit was voor de projectleider geen enkel probleem. Toch was voor haar de kwaliteit van het toneelspel wel degelijk belangrijk, vooral omdat de verhalen dan beter en duidelijker overkwamen op het publiek.

Doelstellingen

De doelstelling van het project is om mensen op een krachtige manier hun verhaal te laten vertellen waar andere mensen naar willen luisteren. Het gaat hierbij om de verhalen van de deelnemers over afkomst, opvoeding en verleden. Je leert door te vertellen en te luisteren niet alleen iets over de ander maar tevens over jezelf. Het gaat binnen dit project dus voornamelijk om een sociale doelstelling waarbij het leren kennen van de ander centraal staat. De projectleider gelooft dat er een esthetische dialoog ontstaat als je op gelijkwaardig niveau naar elkaar luistert. Binnen deze dialoog kunnen beiden personen zich optimaal in elkaar verplaatsen. Haar streven was om deze dialoog tijdens het repetitieproces te laten ontstaan en terug te brengen in het toneelstuk.

Werkwijze

Dit project was zeer procesgericht en duurde in totaal ongeveer zeven maanden. Het proces begon eind 2011 met een oproep in de Rozenburgse krant en eindigde in juli 2012 met de serie voorstellingen. Op de advertentie reageerden in het begin voornamelijk bejaarde Rozenburgers. Naderhand hebben ook jongere mensen zich uit zichzelf aangemeld of zijn ze via derden attent gemaakt op het project. De eerste paar bijeenkomsten bestonden voornamelijk uit het spelen van toneelspelletjes. Door middel van leuke, grappige en laagdrempelige spelletjes moesten de deelnemers gewend raken aan elkaar en aan het toneelspel. Deze spelletjes werden altijd afgewisseld met verhalen van de verschillende deelnemers. Binnen deze groep waren ieders verhalen gelijkwaardig en luisterde iedereen aandachtig naar elkaar. Later in het proces werd er meer gediscussieerd over verschillende maatschappelijke en sociale onderwerpen. In maart is pas het script gekomen waarin iedereen zijn eigen tekst kreeg en hoorde hoe voor hem of haar het

toneelstuk eruit zou gaan zien. Het uitgangspunt voor de projectleider was dat iedereen hierin deed wat zijn of haar kracht was.

Het toneelstuk vindt plaats op verschillende locaties in Rozenburg, bijvoorbeeld in woonhuizen, in de viswinkel, in de molen en in het jongerencentrum. Onder leiding van een gids bezoekt het publiek de verschillende locaties in groepen. De toneelstukken zijn op locatie vanwege de laagdrempeligheid en herkenbaarheid. De wandeling tussen de verschillende locaties is begeleid door een gids die onderwijl iets vertelde over de geschiedenis van het dorpje Rozenburg.

6.4.3. De algemene beleving

De actieve deelnemers hadden binnen dit project verschillende rollen: toneelspeler, gids of productiemedewerker. De toneelspelers speelden een rol binnen het toneelstuk op een van de vele locaties. De gidsen hadden veel kennis van Rozenburg en leidden de bezoekers langs de verschillende locaties en de productiemedewerkers zorgden ervoor dat de avonden naar behoren verliepen. Alle deelnemers hebben meegedaan aan het 'artistieke proces' waarin er werd gezocht naar verhalen over Rozenburg en er werd geoefend met toneelspelen. Een aantal van hen heeft uiteindelijk niet meegespeeld. Ik heb ervoor gekozen om deze mensen dan ook niet te interviewen omdat zij niet het hele proces hebben doorlopen. Er is binnen de groep van actieve deelnemers gekozen voor gidsen en spelers. In totaal zijn er vijf mensen geïnterviewd.

Motivatie & Verwachting

De motivatie voor de mensen om deel te nemen wordt uit geen van de interviews echt duidelijk. De deelnemers hadden geen van allen van tevoren een goed beeld over wat het project zou gaan worden, net als de projectleider overigens. Om deze reden kan een veelbelovend project dus niet een doorslaggevende oorzaak zijn. Een oproep in de krant zorgde ervoor dat een aantal deelnemers uit nieuwsgierigheid op de advertentie heeft gereageerd. 'Na het lezen van de advertentie vroeg ik mij af wat er zou gaan gebeuren' aldus een deelnemer. Een andere deelnemer verklaart: 'De advertentie in de krant vroeg om verhalen van vroeger, deze wilde ik graag delen'. Deze respondenten gaven tevens aan dat er tot op heden niet heel veel gebeurde in het dorp. Misschien dat dit tevens zorgde voor een aanmelding.

Andere mensen zijn persoonlijk enthousiast gemaakt door mensen die al betrokken waren bij het project. 'Via iemand die al meespeelde, ben ik enthousiast gemaakt'. Het leek deze deelnemer leuk om mee te werken aan een project dat specifiek over het dorp Rozenburg ging. Ook deze jonge deelnemer gaf aan dat er tot op heden weinig te beleven was in het dorp en dat dit daarom een uitgelezen kans is toch iets te gaan doen.

De verwachtingen van de kandidaten liepen sterk uiteen. Een deelnemer dacht dat hij naar aanleiding van het krantenbericht slechts een paar keer moest komen om verhalen te vertellen. 'Toen de projectleider mij vroeg om week na week terug te komen, was ik enigszins verrast'. Andere deelnemers hadden van te voren een vastomlijnd idee: 'Ik verwachtte een toneelstuk over Rozenburg, wie er wonen en wat ze doen'. Sommige deelnemers hadden weinig verwachtingen maar hoopten vooral op een leuke ervaring in hun eigen dorp. De participanten vonden dat Rozenburg toe was een nieuwe uitdagende activiteit.

Inhoud

De beleving van de inhoud verschilde tussen oudere en de jongere generatie deelnemers. Buiten kijf staat dat elke deelnemer verklaarde dat de groep erg goed met elkaar door een deur kon en dat er goede vrienden zijn gemaakt. Iedereen, zowel jong als oud, kreeg de kans om zijn verhaal te vertellen. Dit werd door de deelnemers erg gewaardeerd: 'Iedereen zijn verhaal was evenveel waard en iedereen luisterde naar elkaar'.

De oudere Rozenburgers vonden het ontzettend fijn om hun verhaal te doen waar de jongere deelnemers geboeid hebben geluisterd en geleerd van de oudere deelnemers. Het was voor de ouderen een moment van nostalgie en aandacht tegelijk. Aan de hand van de verhalen ontstonden er voor de projectleider twee thema's, zoals eerder bij de projectkenmerken genoemd. Aan de ene kant het thema: waar ben je geboren en waar hoor je thuis? Aan de andere kant was het thema de samenvoeging van Rozenburg bij Rotterdam die bij veel bewoners in verkeerde aarde viel. Binnen de interviews bleek dat iedereen voor zichzelf ook een overheersend thema had. De ene deelnemer vond het thema van 'waar ben je thuis' belangrijk: 'Ik ben al jaren geleden naar Rozenburg komen verhuizen uit het buitenland en voel mij hier thuis. Toch word ik door vele inwoners nog als een vreemde aangezien die hier niet hoort'. Voor deze mevrouw sprak dit thema haar het meeste aan omdat zij jaren geleden naar Nederland is gevlucht maar zich nog steeds niet altijd welkom voelt. Anderen hadden meer met de samenvoeging van Rozenburg en Rotterdam: 'Door mijn werk ben ik nauw betrokken geweest bij deze eenwording. Ik was altijd voor, waardoor sommigen mij niet meer hebben aangekeken, dit was een moeilijk moment'.

Gebruik van de kunstdiscipline

Het toneelspelen was voor de gehele deelnemersgroep een onbekende discipline. Niemand had echt ervaring en eigenlijk vond iedereen het spannend. Ze gaven wel direct allemaal te hebben genoten. Een man zegt hierover: 'Verschillende spelletjes om het toneelspelen langzaam te leren was echt lachen'. Ook een vrouw geeft aan dat ze veel plezier hebben gemaakt maar ook een aantal serieuze

oefeningen hebben gedaan: 'We moesten leren op het toneel te staan om niet raar of onhandig over te komen'. Toen de tekst op een bepaald moment werd verdeeld, ontstond er soms wat verwarring omdat geen van de deelnemers gewend was met vaste tekst te werken. Een deelnemer gaf aan het moeilijk te kunnen onthouden en vertelde dat andere deelnemers meer de tekst lazen dan echt toneelspeelden. Toch was de tekst voor niemand een probleem: 'Het was slechts even wennen' aldus een vrouw van middelbare leeftijd.

Doelstellingen

De doelstellingen van het project zijn redelijk abstract door de projectleider uiteengezet, waardoor ik dit niet op de man af kon vragen. De doelstelling die betrekking heeft op het krachtig vertellen van verhalen en het luisteren naar andermans verhalen zie je een aantal keer terug tijdens de interviews met de participanten. Zo geeft een man aan van te voren niet zoveel te weten over de buitenlandse deelnemers: 'In het begin vond ik het gek en had ik een wat overdreven mening over buitenlanders, tot ik hun soms zeer zielige verhalen hoorde'. Hij had erg veel medelijden met een vrouw die met kerst niet bij de familie kon zijn omdat ze ver weg in een gevaarlijk land woonde. De jongere deelnemers waren vooral onder de indruk van de verhalen van de ouderen: 'Ik heb niet zoveel meegemaakt en vond het erg boeiend om te luisteren naar de verhalen van vroeger'. Elke deelnemer gaf aan het fijn te vinden om even op een rustige ongedwongen manier in een vertrouwde omgeving te kunnen praten. Ze hadden ook echt het idee dat het publiek naar hen luisterde en geïnteresseerd was: 'Er kwamen veel bekenden die soms heel onverwacht ontroerd waren of moesten lachen, dat was echt leuk'.

Werkwijze

De locaties van het project zorgden volgens de deelnemers voor een extra dimensie aan het verhaal. Alle locaties samen gaven een beeld van het leven als een Rozenburger: 'De molen en de viswinkel lieten zien wat in Rozenburg heel belangrijk is'. Daarnaast creëerde het herkenbaarheid bij de deelnemers en de bezoekers: 'Een vreemd theater was minder geweest om te spelen'. Er waren weinig op- en aanmerkingen, behalve dat van tevoren niet helemaal duidelijk was hoe het project ging lopen. Dus ook de hoeveelheid bijeenkomsten was niet helemaal duidelijk, al was dit geen enkel probleem voor de deelnemers.

De werkwijze was voor sommige deelnemers ingrijpend, voor sommige deelnemers ook erg leerzaam. De oefeningen en spelletjes om de groep aan elkaar en aan het toneelspelen te leren wennen waren erg populair bij de deelnemers. Ook het verhalen vertellen en het aandacht geven aan elkaar was erg fijn voor bijvoorbeeld een participant die zelf altijd heel veel met zijn werk bezig

is: 'Het is leuk en goed om elkaar op een diepere manier te leren kennen, je weet toch meer van elkaar'. Het ingrijpende zat hem in het vertellen van persoonlijke verhalen in combinatie met het onbekende toneelspelen. Het was wel lastig om met tekst te werken omdat sommige deelnemers niet zo goed wisten hoe ze tekst moesten uitspreken en toneelspelen tegelijk: 'Het was niet makkelijk om tekst te zeggen en ook nog te acteren'. De samenwerking met de projectleider ziet iedereen als zeer positief. Ze kreeg van de deelnemers verscheidene complimenten: 'Het was een lieve en betrokken vrouw', 'Ze wist precies wat ze moest zeggen om je aan het spelen te krijgen', 'Door haar loyaliteit naar de groep, werd het project alleen maar beter'.

Herhaling

Iedere deelnemer geeft aan met ontzettend veel plezier te hebben gewerkt met de projectleider. Ze hebben genoten van het hele proces van het verhalen vertellen tot het optreden. Een oudere man geeft aan: 'Als mijn hart het toelaat, zou ik zeker een volgende keer weer meedoen'. Een jongere man heeft door het project nieuwe vrienden gemaakt en zou daarom zeker nog een keer meedoen: 'Iedereen mailt nog met elkaar en dat alleen al is winst'. Kortom, toen ik de actieve deelnemers vroeg of ze nog een keer zouden meedoen antwoordden ze allen volmondig: 'Ja'.

6.4.4. Observerende Participatie

Het bezoek aan Uit je klei getrokken leverde nieuwe informatie naast de interviews met de actieve deelnemers. De deelnemers hebben in totaal vijf voorstellingen gespeeld waarvan de op een na laatste is bezocht. Er waren ongeveer zestien actieve oudere deelnemers mee en vijf jongeren mensen. De voorstelling speelde zich af op verschillende locaties in Rozenburg en startte in een kerk die tevens dient als cultureel centrum in Rozenburg. Na de openingsscène werd het publiek in groepen door een gids langs de verschillende andere locaties geleid. Deze locaties waren: de molen, de viswinkel, het jongerencentrum, het jachthuis en een oud huis dat tegenwoordig als museum dient. Het verhaal wat de spelers in hun monologen of dialogen vertelden, paste niet altijd bij de locatie. De deelnemers spraken over waar ze zijn geboren, hoe ze in Rozenburg terecht zijn gekomen en de identiteit van de echte Rozenburger. Door dit verhaal op verschillende locaties in Rozenburg te spelen, hoorde je niet alleen de verhalen maar zag je deze verhalen ook in een context. De gidsen brachten de groepen van locatie naar locatie en tijdens deze wandeling vertelden zij iets over het Rozenburg van vroeger.

De actieve deelnemers speelden heel enthousiast, ze waren duidelijk na het spelen van een aantal voorstellingen nog niet moe of verveeld. Het viel duidelijk op dat de oudere acteurs soms wat moeite hadden met het uitspreken van teksten, er was soms wat gehakkel of onzekerheid. Het

grootste deel de voorstellingen viel het niet op dat de deelnemers geen tot weinig ervaring hadden met toneel spelen. De zaal van de kerk zat vol met publiek, dit waren voornamelijk ouderen. Van achter uit de zaal werd het duidelijk dat naar schatting 80% van het aanwezige publiek een grijze haarkleur had. Ook de actieve deelnemers waren voor het grootste gedeelte boven de 40 jaar, hoewel er een aantal jongeren tussen de 18 en de 25 jaar meespeelde. Wel werd daardoor de interactie tussen het publiek en de actieve deelnemers zeer plezierig. Het oudere publiek knikte instemmend bij herkenbare passages uit de voorstelling waar de actieve deelnemers dan weer op reageerden door middel van een grapje of extra anekdote. Het was duidelijk dat het toneelstuk veel herkenning opriep bij de ouderen. In het jongerencentrum was als enige locatie geen toneelstuk te zien, maar een door een van de deelnemers gemaakte film over jongeren en Rozenburg. De jongeren uit de film waren duidelijk niet erg positief over Rozenburg en wilden liever verhuizen. Toch vonden sommige mensen ook hun thuis in het dorp en hadden ze er vrienden. De ouderen in de zaal snapten naar eigen zeggen weinig van deze film. Verontwaardigde en verbijsterde reacties deden vermoeden dat de oudere weinig begrip hebben voor de houding van de jeugd ten opzichte van Rozenburg. Er was tijdens de film nog iets bijzonders, namelijk een jongen die zich had verdiept in Rozenburg en hier een boek over had geschreven. Hij werd door zijn vrienden die ook in de zaal zaten uitgelachen. Zij vonden het niet stoer dat hij meedeed aan deze film. Dit zou kunnen betekenen dat het onder jongeren niet geaccepteerd is om mee te doen aan een kunstproject.

Het toneelstuk eindigde weer in de kerk met de afsluiting van het verhaal, gevolgd door het applaus. Het harde applaus toonde een zeer tevreden publiek, de breed lachende deelnemers toonden een zeer enthousiaste deelnemersgroep. Een van de actieve deelnemers sprak een dankwoord waaruit waarin, naast het plezier in de groep, ook de waardering voor de projectleider werd uitgesproken.

De actieve deelnemers waren duidelijk volledig in hun element, zowel de jongeren als de ouderen. Wel bleek tijdens het tonen van de film over jongeren, dat de ouderen moeilijk aansluiting vonden. Ook werd het door jongeren die in het publiek aanwezig waren niet gewaardeerd als je in de film iets positiefs over Rozenburg zegt. Het oudere publiek herkende veel in de toneelstukken die werden gespeeld door de oudere deelnemers en gingen met een tevreden gevoel naar huis.

7. Conclusie en discussie

7.1. Inleiding

De conclusie zal bestaan uit de beleving en waardering van de drie verschillende projecten en een vergelijking van deze projecten. De projecten zullen worden behandeld in dezelfde volgorde als in de rest van de scriptie: De Museumstraat, Van smartlap tot opera en Uit je klei getrokken. Binnen de conclusie zal de probleemstelling van deze scriptie centraal staan:

Hoe ervaren en waarderen de deelnemers de verschillende community arts projecten en wat is de relatie tussen de projectkenmerken en deze beleving?

Bij het beantwoorden van de probleemstelling zal tevens de theorie centraal staan. De projectkenmerken zullen per project worden geplaatst tegenover de beleving en waardering van de actieve deelnemers. Naast de projectkenmerken zijn er ook andere elementen die bijdragen aan de beantwoording van het eerste deel van de probleemstelling. Tevens zal de observerende participatie in de conclusie worden verwerkt.

7.2. De museumstraat

De respondenten hadden niet of nauwelijks verwachtingen van het project, waarschijnlijk omdat het project voor het eerst plaatsvond. De motivatie van deelname zat hem vooral in de nieuwsgierigheidsfactor en de behoefte om een positieve bijdrage aan de wijk te leveren. Een aantal deelnemers erkende het maatschappelijk belang van het project, al werd dit niet als doelstelling aangedragen door de organisatie. Deze deelnemers waren niet geheel onbekend met sociale en/of culturele activiteiten. Ze zijn zich mede daardoor zeer bewust van het imago van de wijk. Deze deelnemersgroep is bijzonder voor een *community arts* project omdat ze reeds bekend zijn met sociale- en culturele activiteiten. Uit de literatuur blijkt namelijk dat projecten vaak worden geïnitieerd om mensen juist kennis te laten maken met het culturele leven.

De oorzaak dat deze deelnemers vooraf al betrokken waren bij hun wijk, zit hem in de doelstellingen van de organisatie die betrekking hebben op het aantrekken van nieuwe publieksgroepen door middel van het laagdrempelig aanbieden van de kunst. Het gaat de organisatie dus voornamelijk om het aantrekken van een nieuwe doelgroep, hoewel de actieve participanten wel degelijk het maatschappelijk belang van dit project erkennen. Dit is niet per definitie nadelig voor de beleving en waardering van het project, al zou de organisatie kunnen onderzoeken in hoeverre het

mogelijk is meer maatschappelijke doelstellingen te realiseren door ook minder actieve buurtgenoten bij de exposities te betrekken, zowel als actieve deelnemer als in de rol van publiek.

Binnen de inhoud zien we duidelijk terug dat de projectkenmerken en de visie van de organisatie zijn aangeslagen bij de actieve deelnemers. Doordat ze zelf mochten meedenken over het thema van hun eigen 'museum voor een dag', voelden zij zich betrokken bij het project en zeer gewaardeerd. Ook bleek uit de observerende participatie de trots van de meeste actieve deelnemers op hun verhalen en hun huis. Wel moet hierbij worden aangemerkt dat een aantal deelnemers huiverig was voor het ontvangen van vreemde mensen in hun eigen huis. De organisatie heeft goed ingespeeld op deze zorg, door de deelnemers gerust te stellen en extra beveiliging in te huren voor mensen die kostbare kunstschaten in hun huis tentoonstelden. Tijdens de observerende participatie bleek tevens dat niet iedere deelnemer even enthousiast was; in sommige huizen was de museummedewerker drukker met het rondleiden van publiek dan de participant.

Zoals terug te vinden in de theorie van Bours (2006), is het erg belangrijk dat het thema aansluit bij de belevingswereld van zowel het publiek als de deelnemers. Bij dit project zie je duidelijk terug dat dit goed aansloeg bij de actieve deelnemers. Deze mensen hebben door de laagdrempelige aanpak kennis gemaakt met een museum waar ze normaliter geen bezoek aan zouden brengen. Of het project ook aansloot op de belevingswereld van het publiek, is uit dit onderzoek moeilijk te concluderen. Wel zou je kunnen zeggen dat het goed bezocht is en dat het publiek heeft genoten van de kunst en de verhalen van de actieve deelnemers.

De benadering van de kunstdiscipline was voor de meeste participanten zeer prettig. Ze hadden veel inbreng bij het creëren van het 'museum voor een dag' en het enthousiasme van de museummedewerker motiveerde de actieve participanten. Het werkproces werd door de participanten als prettig aangeduid en was afgestemd op hun belevingswereld. De geestdrift van de museummedewerker heeft de deelnemers gestimuleerd om actief mee te denken over welke stukken en verhalen binnen de dag pasten, wat ook tijdens de observerende participatie naar voren kwam. Hierin zie je duidelijk terug dat een goede samenwerking leidt tot een positief product (Bours,2006). Volgens Bouwman (2011) is de locatie optimaal omdat hij laagdrempelig is voor zowel het publiek als de deelnemers en buiten een formele educatieve setting. De locatie werd hierdoor gewaardeerd door de actieve deelnemers, die zich veelal op hun gemak voelden in hun eigen huis en op laagdrempelige wijze toch iets leerden over kunst.

Het doel van de organisatie was om nieuw publiek naar het museum te trekken door de kunst op laagdrempelige wijze aan te bieden. Als we kijken naar het thema en de locatie van het project, kunnen we inderdaad zeggen dat de kunst op een laagdrempelige manier is aangeboden. Of er ook echt meer bezoekers naar het museum worden getrokken, kan uit de interviews niet worden

geconcludeerd. Wel onderschrijven alle participanten dat ze vooral oudere bezoekers over de vloer hadden die waarschijnlijk behoren tot het reguliere museumpubliek. Daarnaast werden er weinig burens of andere bekenden door de actieve participanten gezien, wat duidt op weinig publiek uit de buurt. Dit was zowel voor de deelnemers als voor de organisatie teleurstellend. De deelnemers hadden graag hun buurgenoten in hun huis ontvangen en de organisatie had als doel om bezoekers uit de wijk te stimuleren om een museum te bezoeken. Dit project is ontwikkeld door musea die hun bezoekersaantallen zien teruglopen. Waarschijnlijk hebben de verschillende musea veel reclame gemaakt voor het project. Zij hebben hierbij echter vooral hun vaste bezoekers bereikt, wat een verklaring zou kunnen zijn voor het grote aantal oudere bezoekers die naar verwachting vaker in een museum te vinden zijn.

Alle deelnemers gaven aan normaliter geen museum te bezoeken. Ze hebben hier wel op school kennis mee gemaakt, maar dit heeft geen onuitwisbare indruk achtergelaten. Hier zie je terug dat bij deze participanten de kunst niet door de ouders is bijgebracht. De participanten zelf waren enthousiast over het project, maar geen van hen zei vol overgave in de toekomst musea te gaan bezoeken. De doelstellingen beïnvloedden het werkproces, zoals Twaalfhoven (2010) al beweerde. Binnen het werkproces wordt de kunst op laagdrempelige wijze aangeboden met als doel dat zowel het publiek als de deelnemers enthousiast worden over een bezoek aan het museum. Het beoogde nieuwe publiek lijkt echter niet bereikt en de deelnemers hebben geen grote plannen om meer naar kunst en cultuur te gaan. Het is door middel van dit exploratieve onderzoek niet hard aan te tonen dat er naar aanleiding van dit project geen nieuwe bezoekers naar het museum komen, maar de interviews en de observerende participatie wijzen wel in deze richting.

Hoewel de doelstellingen uitsluitend artistiek waren, valt er binnen dit project duidelijk een sociaal aspect te erkennen. Er ontstond veel sociale interactie tussen het publiek en de actieve deelnemers. In sommige gevallen wordt de term sociaal-artistiek project gebruikt om deze lading te dekken (Twaalfhoven, 2010). Deze term dekt zeker de lading van dit project.

De observerende participatie vormde een zinvolle aanvulling op de interviews. Tijdens het bezoek aan de verschillende huizen werd zichtbaar dat het plezier van de deelnemers sterk uiteenliep, hoewel er geen ontevreden ondervraagde deelnemers waren. Dit impliceert dat er waarschijnlijk een groep enthousiaste deelnemers is geïnterviewd. Dat blijkt mede uit het feit dat iedere deelnemer graag opnieuw mee zou doen. Dit is moeilijk te vermijden, al zorgt dit naar verwachting wel voor interviewresultaten die overmatig positief zijn.

7.3. Van smartlap tot opera

Er moet bij dit project direct worden aangemerkt dat er relatief weinig respondenten zijn geïnterviewd. De geïnterviewde deelnemers waren allen al eerder bezoeker van dit evenement, hetgeen zodanig goed was bevallen dat ze elk jaar weer aanwezig zijn. Het bezoeken van het evenement is voor hen een traditie. De motivatie om deel te nemen, huist veelal in het verlangen naar de goede, volkse sfeer van het evenement. De deelnemers kennen het evenement van haver tot gort en hebben daarom duidelijke verwachtingen.

Wat betreft het thema is elke ondervraagde positief; vooral de sfeer viel erg in de smaak bij de deelnemers. Zij bezochten het evenement om oude bekenden te zien of om met vrienden de sfeer te proeven. Hierbij zie je dat de organisatie een platform biedt waarop sociale ontmoetingen kunnen plaatsvinden, zoals zij dat ook nastreven binnen de doelstellingen. De organisatie beoogt eigenlijk in het meest positieve geval een ontmoeting tussen de mensen uit Kralingen en de bewoners van Crooswijk. De observerende participatie toonde dat er inderdaad mensen van verschillende rangen en standen aanwezig waren. De beoogde doelgroep wordt dus wel bereikt, hoewel de voornamelijk uit Crooswijk afkomstige respondenten te kennen gaven niet per definitie met mensen uit Kralingen de dag door te willen brengen. Bovendien duurt het evenement maar een middag, wat te kort wordt bevonden om echt nieuwe mensen te ontmoeten.

Van kennismaking met de muziek – het tweede thema van de organisatie – is amper sprake bij de deelnemers. Alle respondenten bezochten het evenement namelijk al eens eerder. Uit de interviews bleek bovendien dat de geïnterviewden met een relatief lage sociaaleconomische positie niet per definitie een voorkeur hebben voor smartlappen, zoals wel door de organisatie werd gesuggereerd. Zij gaven juist vaak aan voor de operastukken te komen. Wanneer je als organisatie wilt inspelen op de belevingswereld van de participant, is het zeer belangrijk om goed op de hoogte te zijn van de behoeftes van de doelgroep, zodat je het repertoire van de middag hierop kunt aanpassen. De organisatie ziet binnen haar doelstellingen het zingen als middel om elkaar te ontmoeten, maar er is binnen de interviews en de observerende participatie geen duidelijke relatie te herkennen tussen het meezingen en het ontmoeten van mensen. Natuurlijk ontmoeten de mensen elkaar tijdens het evenement maar het zingen speelt geen centrale rol voor de geïnterviewden.

Wat betreft de sfeer sluit dit evenement goed aan op de belevingswereld van de participanten, maar wat betreft de kunstdiscipline en de omgang hiermee valt er nog winst te behalen. Zo werd er door de actieve participanten niet overtuigend meegezongen. Tijdens de observerende participatie bleken echter veel meer mensen mee te zingen. Hieruit blijkt dat het meezingen wel degelijk plaatsvindt tijdens het evenement, maar of dit ook een functie heeft valt te betwisten. Uit de observerende participatie blijkt dat het sfeer verhogend is, maar of het echt een middel is om andere

mensen te ontmoeten kan niet worden vastgesteld. Het is wel aannemelijk dat het voornemen tot samenhang een goede manier is om zoveel mogelijk mensen op de been te brengen.

Van een werkwijze is in dit evenement niet echt sprake omdat de samenwerking tussen de kunstenaar en de participant minimaal is. De intensiteit van de actieve participatie is dan ook veel lager dan bij de andere projecten die in deze scriptie worden behandeld. Daarnaast worden door de geïnterviewden vraagtekens geplaatst bij de kwaliteit van de optredende zangers, wat ook invloed kan hebben op de beleving van de kunstvorm. De periode dat de actieve participanten bij dit project betrokken waren, was dermate kort dat er moeilijk te spreken valt van een productgerichte werkwijze. Er wordt niet echt met de participanten gewerkt aan een eindproduct en de duur van de middag maakt dat spreken van een *proces* dat kunstenaars en participanten gezamenlijk doormaken wat overtrokken is.

Doordat de deelnemers in samenwerking met de kunstenaar geen gericht proces doormaken, maakt het project niet enorm veel indruk op de actieve deelnemers. Dit komt tevens doordat er geen relatie is opgebouwd tussen de kunstenaars en de deelnemers. Door bijvoorbeeld het organiseren van workshops of repetities vooraf zouden de participanten meer betrokken kunnen worden bij het evenement. De participanten bouwen in dat geval wel een relatie op met de kunstenaar en krijgen meer tijd om verscheidende opera en/of smartlapmelodieën onder de knie te krijgen. Door dit proces in gang te zetten, leren de participanten niet alleen meer over de muziek, maar werken ze ook (bij voorkeur in groepen) naar een eindproduct, wat het sociale aspect zou bevorderen. Zulke groepen bewoners uit de verschillende buurten zouden dan ook op het podium kunnen worden uitgenodigd vanuit de veronderstelling dat samen een 'product neerzetten' tot meer onderlinge binding leidt dan vrijblijvend gezang op het plein.

Daarnaast sluit het repertoire niet altijd goed op de belevingswereld van de participant. De geïnterviewde Crooswijkers gaven althans aan juist niet voor de smartlappen te komen. Door te kiezen voor ander, meer op de doelgroep aansluitend repertoire, meer afwisselend repertoire of liederen die gemakkelijker zijn mee te zingen, kan het actief participeren worden bevorderd. Hoewel de organisatie het niet iedereen naar de zin kan maken, komen er daardoor waarschijnlijk wel meer mensen op het evenement af. Door te kiezen voor een afwisselend repertoire vindt het project ook meer aansluiting bij verschillende doelgroepen. Het beeld dat de organisatie heeft van de typische smaken van Crooswijkers en Kralingers blijkt niet helemaal te kloppen. Dat wil overigens niet zeggen dat het concept zoals het nu vorm krijgt niet aantrekkelijk is, getuige de grote opkomst.

Kort samengevat zorgt de minimale samenwerking met de kunstenaars, de soms matige aansluiting bij de belevingswereld en de relatief korte duur van het evenement voor een aantal uitdagingen voor de organisatie. Dit wil niet zeggen dat de deelnemers geen plezier hebben beleefd.

De doelstellingen tonen dat dit project weldegelijk de potentie heeft om een *community arts* project te zijn. De basisgedachte – het leren kennen van elkaar en de muziek – is immers wel kenmerkend voor een *community arts* project. Om de doelstellingen die bij *community arts* horen werkelijk waar te maken, is echter meer nodig. De vraag is echter waar de organisatie op wil inzetten: een geslaagd feestelijk evenement, of een volgroeid *community arts* project?

7.4. Uit je klei getrokken

De motivatie voor deelname schuilt bij dit project in de behoefte om je verhaal te vertellen en in het verlangen naar nostalgie. De verwachtingen waren dus ook zeer uiteenlopend maar niet erg concreet.

Dit project werd op alle kenmerken positief gewaardeerd door de geïnterviewde respondenten. Het thema ‘waar ben je thuis?’ en de eenwording van Rozenburg en Rotterdam sloten naadloos aan op de behoefte en de belevingswereld van de deelnemers. Elke deelnemer kon in een van de twee thema’s zijn verhaal kwijt, terwijl de jongere deelnemers vooral hebben genoten van het luisteren naar de ouderen. De locatie werd als zeer prettig ervaren omdat deze echt iets toevoegde aan het project, zoals Bours (2006) in zijn theorie stelt. Het project was het meest intensieve van de drie onderzochte projecten, al vonden de geïnterviewde deelnemers deze intensieve periode allen zeer bevredigend.

Het gebruik van de kunstdiscipline was voor de projectleider een middel. Het viel voor de deelnemers niet altijd mee om met tekst toneel te spelen, al hadden zij, de tekst buiten beschouwing gehouden, weinig moeite en veel plezier. De beleving was positief, mede omdat de projectleider een duidelijke visie had op de plaats van het toneelspelen binnen dit project. Het bleek een uitgelezen middel om de verschillende verhalen te vertellen, al was kwaliteit ook belangrijk. Toch was dit niet het voornaamste doel van het toneelspel.

De doelstellingen van dit project waren dermate abstract, dat het voor de participanten niet helemaal duidelijk werd of zij vonden dat deze werden bereikt. Het leren over elkaar is wel duidelijk gelukt en het vertellen van verhalen kwam op verschillende momenten in het project als belangrijk naar voren.

De werkwijze werd als intensief ervaren, mede omdat de deelnemers dit niet eerder hadden gedaan. Zeker in verhouding tot de andere twee projecten was dit ook een zeer intensief project waarbij er veel van de deelnemers is gevraagd. De samenwerking met de kunstenaar leverde hier, net als in de Museumstraat, een enorme energie op voor de deelnemers. Bij deze procesgerichte werkwijze was veel ruimte voor sociale elementen. Iedere deelnemers heeft er zo van genoten dat ze een volgende keer weer mee zouden willen doen.

7.5. Drie projecten

Binnen deze paragraaf zullen de drie projecten met elkaar worden vergeleken. De punten waarop de projecten zich van elkaar onderscheiden, zullen hierbij vooral aan bod komen. Verschillen in beleving en waardering hangen, zo blijkt, wel degelijk in enige mate samen met de projectkenmerken.

Wanneer de organisatie dicht bij de belevingswereld staat, zoals bij 'Uit je klei getrokken', is de affiniteit met het project het grootst. Dit is waarschijnlijk omdat het project inspeelt op een actuele verandering (de samenvoeging van Rozenburg en Rotterdam) en zich richt op een belangrijke levensvraag voor iedereen, namelijk; Waar komen we vandaan? Bij 'De Museumstraat' was deze aansluiting minder algemeen aanwezig dan bij het project uit Rozenburg. Er is gezocht naar een link tussen de musea en de belevingswereld van de participanten. Deze kwam de ene keer beter uit de verf dan de andere keer. De geïnterviewde participanten waren over het algemeen gelukkig met het aan hen gekoppelde musea, maar tijdens de observerende participatie bleek dat de link niet bij iedereen even sterk aanwezig was. Bij 'Van smartlap tot opera' kwam er uit de interviews naar voren dat de aansluiting met de belevingswereld van de participant maar ten dele goed uitpakte. De sfeer en het sociale element werden zeer gewaardeerd, hoewel geen van de geïnterviewden heeft meegezongen met de liederen. Het uitgangspunt van dit evenement is een meezingfeest waardoor er zeker in de vroegere edities is gekozen voor liederen die bekend zijn en makkelijk meezingen. Deze 'krakers' kun je natuurlijk niet elk jaar laten horen, omdat er dan geen ontwikkeling meer in het programma zit. Het was voor de organisatie echter lastig om na enkele edities nog goed nieuw meezingrepertoire te vinden. Doordat hier binnen de organisatie een aantal meningsverschillen over ontstonden, werd het moeilijk om nog goede keuzes te maken over welke richting het evenement zich op moet ontwikkelen.

Daarnaast zie je dat de samenwerking met de professional een essentiële rol speelt binnen de waardering en beleving van het project. Bij 'De Museumstraat' en 'Uit je klei getrokken' reageerden de actieve deelnemers enthousiast op de samenwerking, waardoor het plezier groeide. De reactie was het meest unaniem en positief bij 'Uit je klei getrokken', dit kwam vermoedelijk doordat er daar grondig met elkaar is gesproken over het thema. Er was veel ruimte voor persoonlijke verhalen en iedereen had aandacht voor elkaar. Uit de interviews blijkt dat dit is te danken aan de uitstekende begeleiding van de projectleider. Zij zorgde ervoor dat iedereen de ruimte kreeg voor zijn verhaal en dat het groepsgevoel werd gestimuleerd. Bij de museumstraat waren de deelnemers ook enthousiast, maar was het groepsgevoel beduidend minder. Er werd maar één groepsbijeenkomst georganiseerd, waarin de musea verdeeld werden. Daarna is iedere deelnemer zijn eigen weg gegaan met het toegewezen museum. De samenwerking beviel bij de geïnterviewde participanten goed, maar tijdens de observerende participatie bleek niet elke samenwerking even succesvol. Bij 'Van

smartlap tot opera' was er helemaal geen sprake van een samenwerking tussen de participant en de kunstenaar. Dit had zijn weerslag op de deelnemers, de binding met het project was minder sterk en het evenement leverde niet echt een nieuwe ervaring op. Er werd zelfs aan de kwaliteit van de kunstenaar getwijfeld, wat de beleving en waardering niet bevorderde.

De duur van het project heeft volgens de participanten weinig tot geen invloed op de beleving en waardering, al kan worden vermoed dat een goed uitgevoerd intensief project voor een andere beleving zorgt dan een kortdurend project. Het project 'Uit je klei getrokken' was vrij intensief, wat het vormen van een band met elkaar en het vertrouwd raken met de kunstvorm makkelijker maakt. Het proces bij 'De Museumstraat' was een stuk minder intensief; er waren drie bijeenkomsten in het voortraject. Toch hebben de actieve deelnemers genoten van het proces, vonden zij het leuk en konden zij hun verhaal kwijt. Toch is er bij dit project minder emotionele binding bij de participant dan bij het project uit Rozenburg. Die mensen hebben intensiever en meer als groep samengewerkt waar bij de museumstraat de focus lag op de samenwerking tussen het museum en de participant. De kwaliteit van dit project hangt samen met de kwaliteit van de samenwerking. Bij 'Van smartlap tot opera' was de duur van het project het kortst. Niettemin zou dit projecten een artistieke of sociale bevrediging moeten brengen bij de participant. Zoals al eerder geconstateerd was dit maar in geringe mate het geval. Dit zou kunnen worden opgelost door de deelnemers actiever bij het project te betrekken en daarmee ook de duur van de deelname te verlengen. Daarmee zou het project echter wel een geheel andere aard krijgen.

Wat betreft de aansluiting op de maatschappelijke vraag, kunnen we constateren dat alle drie de projecten passen in het huidige beleid. Dit is logisch, want de projecten zijn alle drie mede door de gemeente gefinancierd. Er is echter maar één project duidelijk maatschappelijk geëngageerd, namelijk 'Uit je klei getrokken'. Bij 'Van smartlap tot opera' wordt er getracht mensen kennis te laten nemen van een nieuwe cultuursoort en bij 'De Museumstraat' wordt gestreefd naar een verhoging van de cultuurparticipatie.

Alle respondenten hadden weinig cultureel kapitaal en een relatief lage sociaaleconomische positie in de samenleving. Of dit de oorzaak is van de overwegend positieve reacties kan niet worden vastgesteld, al is het wel te verwachten. De projecten zijn namelijk allemaal gericht op het bereiken van mensen die normaliter geen kunst en cultuur bezoeken en zijn dus op deze groep mensen toegespitst. Sommige projecten zouden een aantal kenmerken kunnen aanpassen om nog beter aan te sluiten bij de deelnemer. De reden dat dit niet altijd wordt gedaan, heeft vermoedelijk met de belangen van de organisatie te maken. De Museumstraat is hier een goed voorbeeld van; doordat de doelstellingen gericht zijn op het verhogen van de participatiegraad, wordt er minder nadruk gelegd op de beleving van de deelnemers. Het concept heeft voor de meeste deelnemers dermate goed

uitgepakt dat ze in positieve bewoording over het project spraken, maar de organisatie had de impact van het project kunnen vergroten door meer te doen aan het sociale element tussen de deelnemers en de behandeling van de kunstwerken. Ook bij 'Van smartlap tot opera' overheerst het gevoel dat de organisatie vooral zowel smartlap als opera aan het publiek wil laten horen, zonder een aanvullende strategie om de band tussen bezoekers onderling te verstevigen. Beide projecten lijken iets teweeg te hebben gebracht in de maatschappij, al was dit voorafgaand niet ingecalculeerd door de organisatie. 'De Museumstraat' leverde unieke interacties tussen actieve deelnemers en publiek op. De locatie van 'Van smartlap tot opera' zorgt naar verwachting voor een opwaardering van de buurt. Hoewel er ontmoetingen worden geënceneerd, wordt over het imago van de buurt en een opwaardering hiervan door de organisatie niet expliciet gesproken. Uit het interview blijkt dat de organisatie zich er wel van bewust is, maar dat er nog veel kansen liggen om de sociale en artistieke invloed van dit evenement te verbeteren.

De doelstellingen van de projecten zijn binnen deze scriptie het meest opgevallen. Omdat het aantal respondenten vrij klein is, kunnen er geen harde uitspraken worden gedaan over het al dan niet behalen van de doelstellingen. Wel kan er een verwachting worden uitgesproken over het succes van de organisatie.

Bij 'De Museumstraat' zijn de respondenten over het algemeen zeer positief, maar zijn de eigenlijke doelstellingen niet perse bereikt. Als de organisatie meer aandacht zou besteden aan de mogelijkheden die het project biedt, zou men meer resultaat kunnen bereiken, zowel op artistiek als op maatschappelijk vlak. Inleving in de doelgroep is iets wat hierbij centraal staat. De doelgroep die de organisatie naar het museum wil trekken, is moeilijk te bereiken waardoor de reguliere marketing en pr waarschijnlijk onvoldoende vruchten afwerpen. Een suggestie om de mensen meer te betrekken bij het museum is om ook voor het publiek meer actieve deelname te stimuleren. Het publiek beleefde nu nog steeds een 'traditioneel' museum uitstapje, al was het bij iemand thuis en niet in een museum. Dat kan ook meespelen in de observatie dat weinig buurtgenoten de 'musea' in hun straat bezochten.

De doelstellingen van 'Van smartlap tot opera' zijn ook niet helemaal bereikt. Het evenement is zeker een ontmoetingsplaats en mensen genieten van de opera en de smartlappen. Toch gaf geen van de respondenten aan ook mensen van een andere sociale klasse te spreken of echt luidkeels mee te zingen met de opera melodieën of smartlappen. Door het contact en de samenwerking tussen de zangers en het publiek te verbeteren, zou de affiniteit met het evenement kunnen worden vergroot. Buiten kijf staat dat alle respondenten een sfeervolle en gezellige middag hebben beleefd. Maar als de organisatie beter zou weten wat de doelgroep wil, zou er meer uit het project gehaald kunnen worden.

De doelstellingen van 'Uit je klei getrokken' zijn grotendeels behaald. De respondenten hebben hun verhaal verteld en er is tevens naar geluisterd door de andere deelnemers en het publiek. Door deze interactie hebben de mensen iets van elkaar geleerd. Hierbij is de projectleider, anders dan bij de andere projecten, aan het werk gegaan vanuit de behoeften en verhalen van de deelnemers. Het groepsgevoel is hierdoor zeer versterkt en zelfs enige tijd na het verstrijken van het project hebben veel deelnemers nog onderling contact. De oorzaken dat de doelstellingen zijn bereikt liggen in de goede samenwerking met de projectleider en het vermogen van de projectleider zich in te leven in de belevingswereld van de deelnemer.

De doelstellingen hebben niet altijd invloed op de beleving en waardering van de participant en worden soms ook bij een hoge waardering niet of nauwelijks bereikt. Bij zowel 'De Museumstraat' als 'Van smartlap tot opera' komt naar voren dat meer inleving in de belevingswereld van de participant een beter resultaat zou opleveren. De organisatie van 'De museumstraat' geeft echter aan geen maatschappelijke doelstellingen te hebben. Door hier wel voor te kiezen en het werkproces hierop aan te passen, kunnen ze in de toekomst het reeds aanwezige sociale effect optimaliseren.

Het is belangrijk om aan te merken dat er over algemeen positieve respondenten werden geïnterviewd. Dit heeft naar verwachting twee verschillende oorzaken. De mensen die zijn geïnterviewd waren enthousiast genoeg over het project om hier naderhand nogmaals over te spreken. Daarnaast antwoordden veel respondenten al snel sociaal wenselijk, de positieve ervaringen blijven immers makkelijker hangen dan negatieve ervaringen.

7.6. Discussie

Het onderzoek naar community arts projecten staat nog in de kinderschoenen. Het isoleren van effecten is een mogelijk en langdurig proces. Om die reden is in deze scriptie gekozen voor een onderzoek naar beleving en waardering. Een aantal dingen zou kunnen worden verbeterd aan onderzoek naar community arts projecten. Door een gebrek aan tijd is het aantal respondenten relatief klein gebleven. Door meer respondenten te interviewen, wordt het beeld van de beleving en de waardering meer valide. Daarnaast is longitudinaal onderzoek een oplossing voor ontbrekende verklaringen in deze scriptie. Zo zou er meer duidelijk worden over de deelnemersgroep en het effect op deze groep.

Een ander lastig aspect is het vinden van geschikte projecten die qua kenmerken terug te vinden zijn binnen de theorie. De gelden die in dit soort projecten worden gestoken nemen af, waardoor er kleinere en minder lange projecten ontstaan. Naar verwachting zal de beleving daarvan minder intens zijn en dus ook het effect kleiner.

Literatuurlijst

Baarda D.B., de Goede M.P.M., Teunissen J. (2005) *Basisboek Kwalitatief Onderzoek*. Stenfert Kroese (2e druk)

Bruyne, P de. Gielen, P. (2001), *Community art. The Politics of Trespassing*. Amsterdam, Antennae/Valiz. Hieruit: Pascal Gielen, 'Mapping *Community art*' pp.16-33.

Bourdieu, P. 1984. *Distinction. A social critique of the judgement of taste*. London: Routledge and Kegan.

Bouwman, M. en Erven, E van. en Zwart, M. (2011) *Speuren naar de effecten van community art* uit Jaarboek Actieve Cultuurparticipatie, Fonds voor cultuurparticipatie, Utrecht

Bours, J., and M. Hautvast (2006) *Community Theatre Methodiek: Een praktische handleiding*. Utrecht: Stut.

Doorman, M. (1997) *Grensvervaging in de kunst*. Amsterdam: Stichting Fonds voor Beeldende Kunsten, Vormgeving en Bouwkunst 1997.

DiMaggio, P. and Mukhtar, T. 2004. Arts participation as cultural capital in the United States, 1982-2002. *Signs of decline?* *Poetics* 32: 169-194.

Eijck van, K. (2011) Vertical lifestyle differentiation; resources, boundaries, and the changing manifestations of social inequality

Eijck van, K. en Bargeman B. 2004. The changing impact of social background on lifestyle. Culturalization instead of individualization? *Poetics* 32: 447-469.

Erven van, E. (2010) Op zoek naar de kern. *Boekman* 82: *Community arts*

Ganzeboom, H.B.G. en P.M. de Graaf. (1991) *Culturele socialisatie en culturele participatie*. Werkgemeenschap Verklarende Sociologie, Utrecht, 1989.

Ganzeboom, H. (1982) Explaining differential participation in high-cultural activities. In *Theoretical models and empirical analyses*, ed. Werner Raub, 186-205. Utrecht: ETS Publications.

Ganzeboom, H. (1984) 'Tien jaar Sociale en Culturele Rapporten: zeven hoofdstukken over cultuur en vrijetijdbesteding als theoretisch-empirische sociologie'. *Vrije Tijd en Samenleving* (2, december).

Geldermans, A. (2006) 'De stormachtige opkomst van Community art'. In: *Bulletin Cultuur & School*, nr. 44, 10-15.

Iperen, W. (2003) *Verschillen in cultuurdeelname tussen allochtone en autochtone jongeren*. Utrecht: Cultuurnetwerk Nederland, 2003.

Maas, Verhoeff en Ganzeboom (1990) *Podiumkunsten en Publiek. Een empirisch theoretisch onderzoek naar de omvang en samenstelling van het publiek van de podiumkunsten*. Rijswijk.

Matarasso, Francois, 1997 *Use or Ornament? The social impact of participation in the arts*. Londen: Commedia

McCarthy, K.F. et.al. *Gifts of the muse: Reframing the debate about the benefits of arts*. Rand Corporation, 2004. p 1

Mohr, John, and Paul DiMaggio. 1995. *The intergenerational transmission of cultural capital*. *Research in Social Stratification and Mobility* 14: 167-199

Nagel, Ineke, and Harry Ganzeboom. 2002. *Participation in legitimate culture. Family and school effects from adolescence to adulthood*. *The Netherlands' Journal of Social Sciences* 38: 102-120.'

Noordman et. Al. (2005) *Festivals en gemeentelijk beleid*. Rotterdam: RISBO Contractresearch BV/ Erasmus

Trienekens, S. (2011) *Wrikken aan beeldvorming*, Kosmopolis Rotterdam, Veenman Drukkers

Trienekens, S. (2006) Kunst en sociaal engagement. Een analyse van de relatie tussen kunst, de wijk en de gemeenschap. Cultuurnetwerk Nederland, Utrecht

Trienekens, S. en C. Dekker (2004) Respect! Urban culture, *Community arts* en sociale cohesie: monitoring van de straat 2003/04: jongerenprojecten in de deelgemeente Delfshaven door Kunst onder andere, wijkinitiatieven van de SKVR. Rotterdam: SKVR.

Twaalfhoven, A. (2010) Een vlag die vele ladingen dekt. Boekman 82: *Community arts*

Rapporten

Cultuurplan 2009-2012 van de provincie Zuid-Holland 'Mooi en Meedoen. Méér ruimtelijke kwaliteit en cultuurparticipatie

Community arts: het Bospolderplein van de kunsten (2004) , *Nieuwsbrief Cultuurnetwerk*, nummer 12. Utrecht

Kunstgebouw (2005) Gemeenschapskunst in Zuid-Holland. Rijswijk: Kunstgebouw.

Raad voor Cultuur, *Vooradvies 2005-2008*

Rotterdamse Programma Cultuurbereik 2009-2012

Internationaal Wijktheaterfestival 2003. Een uitgebreid verslag. Rotterdam: Rotterdams Wijktheater

Trienekens, S. (2010) *Kunst en cultuur in de wijk, dorp en stad: geen luxe maar noodzaak* op 18 januari dit jaar in Utrecht. (; Symposium over gemeentelijke cultuurpolitiek

Websites

---

www.museumstraat.nl

www.oprozenburg.nl

www.rotterdamswijktheater.nl

www.cal-xl.nl

www.projectenzorgenwelzijn.nl

www.fondsvoorcultuurparticipatie.nl

Bijlages

- A. Topiclijst projectleiders
- B. Topiclijst actieve deelnemers 'De Museumstraat'
- C. Topiclijst actieve deelnemers 'Van smartlap tot opera'
- D. Topiclijst actieve deelnemers 'Uit je klei getrokken'

Bijlage A: Topiclijst interview projectleiders

- Totstandkoming van het project
- Het thema van het project
- De doelstellingen van het project
- De plaats van de kunstdiscipline
- Het gebruik van de kunstdiscipline
- De werkwijze
- Duur
- De locatie

Bijlage B: Topiclijst interview actieve deelnemers 'De Museumstraat'

- Motivatie
- Verwachtingen
- Het thema
- De locatie
- De kunst
- Het museum
- De locatie
- De samenwerking met de museummedewerker
- Sociale effecten
- Publiek
- Duur
- Nieuwe indrukken
- Herhaling

Bijlage C: Topiclijst interview actieve deelnemers 'Van smartlap tot Opera'

- Motivatie
- Verwachtingen
- Het thema
- De locatie
- Opera of Smartlap?
- Zingen
- Repertoire
- De werkwijze
- De kwaliteit van de artiesten
- Sociale effecten
- Publiek
- Duur
- Nieuwe indrukken
- Herhaling

Bijlage D: Topiclijst interview actieve deelnemers ‘Uit je klei getrokken’

- Motivatie
- Verwachtingen
- Het thema
- De locatie
- De kunstvorm
- Het repetitieproces
- De samenwerking met de projectleider
- Sociale effecten
- Publiek
- Duur
- Nieuwe indrukken
- Herhaling